

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ БА НОМИ
АБУАБДУЛЛОҲ РӯДАКӢ**

Ба ҳуқуқи дастнавис

УДК: 491.550-3: 902.7 (575.3)

БУРИЕВА ШАҲНОЗА БЕКМУРАТОВНА

**ТАҲЛИЛИ ЭТНОЛИНГВИСТИИ ЛЕКСИКАИ
ҲУНАРҲОИ МАРДУМӢ ДАР ЗАБОНИ ТОҶИКӢ
(дар асоси маводи фарҳангномаи «Бурҳони қотей»)**

АВТОРЕФЕРАТ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ
аз рӯи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ)

Душанбе – 2024

Диссертатсия дар шӯбаи забони тоҷикии Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Матробиён Саодатшо Қосимзода** – доктори илмҳои филологӣ, дотсент, вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ: **Ҳомидов Дилмурод** – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи таърихи забон ва типологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Бобомуродова Маҳбуба – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Ҳимояи диссертатсия «11» феввали соли 2025, соати 13:30 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.ҚОА-28 назди Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 21) баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия ва автореферати он дар китобхона ва тавассути сомонаи Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакии АМИТ www.iza.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «_____» _____ соли 2025 фиристода шуд.

Котиби илмӣ Шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филологӣ

Мухамедходжаева Р.А.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Вожағони ҳунарҳои мардумӣ дар баробари яке аз муҳимтарин соҳаҳои вожашиносӣ маҳсуб ёфтанд, инчунин, муҳимтарин масъалаи таҳқиқоти этнолингвистикӣ низ ба шумор меравад. Зеро этнолингвистикаи муосир на танҳо ба омӯзишу таҳқиқи мероси маънавию фарҳангӣ машғул мебошад, балки ба пажӯҳиши мероси моддӣ ва ба дарки ҷаҳони атроф ба соҳибзабонон ёрӣ мерасонад.

Ҳунарҳои мардумӣ бахше аз мероси моддӣ соҳибзабонон ба ҳисоб рафта, дар давраҳои гуногуни таърихӣ ташаккул ва таҳаввул ёфтаанд. Қисмате аз ҳунарҳои мардумӣ, ки дар гузашта истифода мешуданд, имрӯз низ мустаъмаланд ва мардум аз онҳо васеъ истифода мебаранд.

Вожағони ҳар забонро калимаҳое ташкил медиҳанд, ки як мафҳуми мушаххасро ба таври дақиқ ифода намуда, дар ҳамаи забонҳо, новобаста аз соҳаҳои гуногун, аз қабилӣ тиббӣ, кишоварзӣ, ҳуқуқӣ, молиявӣ, илмҳои дақиқ, техникӣ ва ғайра мавҷуданд. Агар иддае аз вожаҳо соҳаҳои мазкурро дар тури таърих ҳамроҳӣ намуда бошанд, бархе дар масири таърих аз истеъмоли барномадаанд ва вожаҳои нав ҷойгузини онҳо гардидаанд, ки воқеияти ҷунин ҳолатро танҳо фарҳангномаҳо бозгӯӣ карда метавонанд.

Вожаҳои матрук ё камистеъмоли марбут ба ҳунарҳои мардумӣ танҳо дар фарҳангномаҳои қадимӣ боқӣ мондаанд ва имрӯз қисме аз онҳоро мо метавонем ҳамчун истилоҳи ин соҳа аз нав эҳё намоем ва мавриди истифода қарор диҳем. Аз ҷониби дигар, маҳз ҷунин вожаҳо бозтоби фарҳанги ниёгонамон буда, дар худ зиндагии гузаштагонро инъикос мекунанд. Аз ин рӯ, тавассути фарҳангномаҳо бо тафсири вожаҳои марбут ба соҳаи ҳунармандӣ бо тарзи зиндагӣ ва рӯзгори гузаштагон, ҳаёти моддӣ маънавии онҳо ошноӣ пайдо мекунем. Ҳамин зарурат ба миён омад, ки ба таҳқиқи вожағони ҳунарҳои мардумӣ аз назари этнолингвистӣ дар асоси фарҳангномаи «Бурҳони қотей» пардозем.

Луғатномаи «Бурҳони қотей» яке аз фарҳангномаҳои мукамалест, ки дар асри XVII аз ҷониби Муҳаммадхусайни Бурҳон таълиф шуда, то замони мо омада расидааст. Пажӯҳиши моддаҳои луғавӣ марбут ба вожағони ҳунарҳои мардумӣ ва мафҳумҳои ифодакунандаи онҳо аз муҳимтарин масъалаҳои таҳқиқоти диссертатсияи мазкур маҳсуб меёбад. Вале аз сабаби бисёрҷабҳа ва хеле густарда будани соҳаҳои ҳунарҳои мардумӣ на ҳамаи онҳо дар қисми диссертатсионӣ фаро гирифта шудаанд, балки танҳо як қисми он, аз қабилӣ соҳаҳои бофандагӣ, дӯзандагӣ, ресандагӣ ва пазандагӣ мавриди таҳқиқоти диссертатсия қарор гирифтаанд.

Таркиби вожағони ҳунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ ниҳоят ғани ва рангин мебошад. Ин ғановат дар мавҷудияти қабатҳои гуногуни маъноӣ (семантикӣ) ва гурӯҳҳои зиёди мавзуии вожаҳо, унсурҳои иқтибосӣ аз забонҳои дигар, воҳидҳои сермаънову якмаъно, муродифу ҳамгун,

калимаҳои зидмаънову муодилҳо, таъбироту таркибҳои фразеологӣ, қолибҳо ва васоити махсуси калимасозиву калимабандӣ ва амсоли инҳо ба назар мерасад.

Мубрамии мавзуи мазкур дар он ифода меёбад, ки баррасихои илмӣ ба масъалаи таҳқиқоти этнолингвистии вожагони хунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи «Бурҳони қотей») таваҷҷуҳи камтар дода шудааст. Аз ин рӯ, масъалаи мазкур зарурати омӯзиш ва таҳқиқи амиқи хунарҳои мардумӣ, аз қабилӣ бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагиро пешорӯӣи мо мегузорад ва навоари мавзуи таҳқиқро инъикос менамояд.

Муҳим будани ҳамин паҳлуҳои забонро ба назар гирифта, мавзуи таҳқиқро таҳлили этнолингвистии вожагони хунарҳои мардумӣ дар асоси маводи «Бурҳони қотей» интихоб намудем.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Таҳқиқи вожагони хунарҳои мардумӣ мавзуи таҳлилу баррасии қорҳои таҳқиқоти забоншиносӣ буда, солҳои охир нисбат ба масъалаҳои назариявӣ ва амалии он таваҷҷуҳ бештар зоҳир шуда истодааст.

Вожаҳои марбут ба хунари бофандагӣ дар забони тоҷикӣ аз ҷониби муҳаққиқон С. Усмонова¹, Г. В. Набиева², Б. Мирзоева³ ва дигарон ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст.

Муҳаққиқ Б. Мирзоева дар рисолаи худ асосан дар бораи хунари бофандагӣ маълумот дода, онро аз назари мардумшиносӣ (этнографӣ) мавриди баррасӣ қарор дода, андешаи хешро чунин баён кардааст: «Хунари бофандагӣ яке аз касбҳои суннати халқи тоҷик буда, ҷараёни қори хунари мазкур аз интихоби ашёи хом, ҳаллоҷӣ намудани пахта ё пунба, бо савваҷӯб задан, маҳин кардани пахта, бо ҷарх ресмон бофтани, ранг кардани ресмон, дар дӯкон бастанӣ ресмонҳо ва ғайра оғоз мегардад⁴».

Доир ба вожагони хунармандӣ, инчунин, дар қорҳои таҳқиқоти марбут ба шевашиносӣ низ маълумоти хеле қолиб мавҷуд аст. Аз ҷумла, муҳаққиқон А.Л. Хромов⁵, М.С. Андреев⁶, Р.Л. Неменова, Ғ. Ҷӯраев⁷, М. Маҳмудов, Б. Бердиев⁸, Ш. Исмоилов⁹, Н. Ғадоев¹⁰, Р. Сангинова¹¹, С.

---

¹ Усмонова, С. Об изучении профессиональной терминологии в таджикском языке / С. Усмонова // Известия АН Тадж ССР- Отд. обществ, наук – №3. – 1963.

² Набиева, Г. В. Инкишофи лексикаи сарулибос / Г. В. Набиева // Забоншиносии тоҷик. – Душанбе, 1980. – С.39-38.

³ Мирзоева, Б. Омода намудани омӯзгорони ояндаи технология ва соҳибқорӣ тавассути хунарҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ дар замони муосир / Б. Мирзоева. – Кӯлоб, 2020. – 193 с.

⁴ Мирзоева, Б. Омода намудани омӯзгорони ояндаи технология ва соҳибқорӣ тавассути хунарҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ дар замони муосир / Б. Мирзоева. – Кӯлоб, 2020. – 193 с. – С.63

⁵ Хромов, А. Л. Говоры таджиков Матчинского района / А. Л. Хромов. – Душанбе, 1962. – 215 с.

⁶ Андреев, М. С. Материалы по этнографии Ягноба (записи 1927-1928 гг.). / М. С. Андреев. – Душанбе: Дониш, 1970. – 192 с.

⁷ Неменова, Р. Л. Ҷӯраев, Ғ. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ / Р. Л. Неменова, Ғ. Ҷӯраев. – Нашриёти «Дониш»: Душанбе, 1980. – 336 с.

⁸ Маҳмудов, М., Ҷӯраев, Ғ., Бердиев, Б. Фарҳанги ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ / М. Маҳмудов., Ғ. Ҷӯраев., Б. Бердиев. – Душанбе, 2012. – 946 с.

Хоркашев¹² (Раҳматуллозода С.), Г.З. Абдуллоева¹³, И. Сулаймонов¹⁴, С. Шердилова¹⁵ ва дигарон ҳангоми таҳили ин ё он шеваи забони тоҷикӣ ба масъалаи мазкур тавачҷуҳ зоҳир намудаанд.

Маврид ба зикр аст, ки аз ҷониби забоншиносони ватанӣ А. Капранов¹⁶, Ҳ. Рауфов¹⁷, А. Сангинов¹⁸, Д. Баҳриддинов¹⁹, А. Отахонова²⁰, Ф. Мирзоёров²¹, П. Нуров²², М.М. Маҳмудова²³ ва дигарон бархе аз фарҳангномаҳо барои истилохгузинии соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, барои соҳаҳои ҳунармандӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Аммо бар мабной фарҳангномаи «Бурҳони қотей» дар мавриди соҳаҳои ҳунармандӣ, хусусан, бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ таҳқиқоти комили илмӣ анҷом наёфтааст. Бояд ёдовар шуд, ки фарҳангномаи «Бурҳони қотей» нахуст соли 1818 дар Калкутта ба таъб мерасад. Баъдан, Муҳаммади Муин «Бурҳони қотей»-ро бо муқобала ва нақду иловаҳо дар ҷаҳор чилд солҳои 1952-56 нашр мекунад. Сипас, Амон Нуров ба таҳияи матн ва наشري «Бурҳони қотей» пардохта, онро дар се чилд (1993, 2004, 2014) дар шаҳри Душанбе ҷоп мекунад. Таҳқиқу омӯзиши мавзӯи диссертсионии мазкур бар мабной наشري А.Нуров сурат мегирад.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ муайян кардани хусусиятҳои этнолингвистии вожагони ҳунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ дар забони тоҷикӣ дар асоси маводи «Бурҳони қотей» мебошад.

---

⁹ Исмоилов, Ш. Топонимия Каратегинской долины Таджикистана (лингвистическое исследование): автореф. дисс... канд. филол. наук / Ш. Исмоилов. – Душанбе, 1999. – 38 с.

¹⁰ Гадов, Н. Лексика тагновского говора: из группы юго-восточных говоров кулябского диалекта: автореф. дисс... канд. филол. наук / Н. Гадов. – Душанбе, 2009.

¹¹ Сангинова, Р. И. Лексика канибадамского говора таджикского языка: автореф. дисс... канд. филол. наук. / Р. И. Сангинова. Забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2012. – 24 с.

¹² Хоркашев, С. Ташаккули таркиби луғавӣ ва калимасозӣ / С. Хоркашев. – Душанбе, 2014. – 80 с.

¹³ Абдуллоева, Г. Лексикаи каратагского говора. / Г.З. Абдуллоева. Душанбе, 2013. – 189 с.

¹⁴ Сулаймонов, И. Лексика говора горного Гиссара: автореф. дисс... канд. филол. наук / И. Сулаймонов. – Душанбе, 2019. – 24 с.

¹⁵ Шердилова С. Таҳқиқоти этнолингвистии лексикаи гӯйиши тоҷикони водии Форон (аз гурӯҳи лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ) / С. Ф. Шердилова. – Душанбе, 2022. – 199 с.

¹⁶ Капранов, В. А. «Луғати фурс»-и Асади Тӯси и его место в истории таджикской лексикографии, Изд-во АН Тадж. ССР / В. А. Капранов – Душанбе, 1964. – 127 с.

¹⁷ Рауфов Ҳ. «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» ҳамчун сарҷашмаи лексикографии тоҷику форс / Ҳ. Рауфов. – Душанбе, 1973. – 191с.

¹⁸ Сангинов, А. Фарҳанги «Баҳори Аҷам» ва характеристикаи лексикографии он / А. Сангинов. – Душанбе, 1973.

¹⁹ Баҳриддинов, Д. «Ҷароғи хидоят»-и Сирочиддин Аламхони Орзу ва муқоисаи он бо лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / Д. Баҳриддинов. – Душанбе, 1981 (дастнависи диссертатсия таҳти рақами 28, китобхонаи ИЗА ба номи Рӯдакӣ).

²⁰ Отахонова, А. «Фарҳангнома»-и Ҳусайн Вафой / А. Отахонова // Армуғон (Масъалаҳои филологияи тоҷик). – Душанбе: Дониш, 1986. – 124 с.

²¹ Мирзоёров, Ф. Н. Грамматические комментарии в таджикских толковых словарях XVI-XIX вв.: автореф. дисс... канд. филол. наук / Ф.Н. Мирзоёров. – Душанбе, 2011. – 25 с.

²² Нуров, П. Фарҳанги мухтасари русӣ ба тоҷикии истилоҳоти илмӣ ва таҷрибаи таҳқиқӣ / П. Нуров. – Душанбе: матбааи Royal Gigin, 2013. – 620 с.

²³ Маҳмудова М. М. Традиционный костюм второй половины XIV-первой половины XVIII вв. как часть истории культуры таджикского народа (по материалам письменных источников): автореф. дисс... канд. филол. наук / М. М.Маҳмудова. – Душанбе, 2022. –23 с.

Чихати баррасии ҳадафҳои муҳимтарини таҳқиқот ҳалли масъалаҳои зерин ҳамчун **вазифаҳои асосӣ** пазируфта шудааст:

- таснифоти мавзуии моддаҳои луғавии марбут ба соҳаи ҳунармандӣ ва вижагиҳои ҳунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ дар «Бурҳони қотей»;

- таҳқиқи хусусиятҳои этнолингвистии вожаҳои марбут ба ҳунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ дар асоси маводи «Бурҳони қотей»;

- муайян намудани мафҳум ва мавқеи вожаҳои марбут ба ҳунарҳои мардумӣ дар таҷассуми ҳаёту рӯзгори гузаштагон;

- муайян намудани вазифаҳои вожагонӣ ва роҳҳои истифодаи вожаҳои марбут ба ҳунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ дар забони тоҷикӣ;

- таҳлили хусусиятҳои маъноии вожагони ҳунарҳои мардумӣ;

- муайян ва баррасии гурӯҳи вожаҳои иқтибосӣ аз забонҳои арабӣ, туркӣ, хиндӣ ва дигар забонҳо дар соҳаи ҳунармандӣ дар асоси маводи «Бурҳони қотей»;

- таҳлил ва баррасии нақши вожаҳои ҳунарҳои мардумӣ дар забони муосири тоҷикӣ, ки дар «Бурҳони қотей» истифода шудаанд.

Объекти таҳқиқ. Объекти таҳқиқи кори диссертатсионӣ вожагони ҳунарҳои мардумӣ дар асоси маводи фарҳангномаи «Бурҳони қотей» мебошад, ки то ҳол таҳлили этнолингвистии он аз назари муҳаққиқон дур мондааст ва ҳамчун объекти ҷудоғонаи таҳқиқ бори аввал сурат мегирад.

Мавзуи таҳқиқ пажӯҳиш ва баррасии этнолингвистии вожагони ҳунарҳои мардумӣ дар асоси маводи фарҳангномаи «Бурҳони қотей» мебошад.

Методҳои таҳқиқ. Пажӯҳиши мавзӯ бар асоси усули тасвирӣ-синхронӣ ва этнолингвистӣ (методҳои этносемантика, таҳлили ҷузъӣ, таҳлили тарҷеӣ (ретроспективӣ), таҳлили диахронии гурӯҳи вожагонӣ) анҷом пазируфтааст. Инчунин, ҷиҳати муайян намудани хусусиятҳои маъноӣ ва манобеи ташаккули вожагони ҳунарҳои мардумӣ аз таҳлили муқоисавӣ ва барои равшан шудани масоили мавриди таҳқиқ аз методҳои шарҳу тафсир низ истифода шудааст.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқ. Бунёди назариявии диссертатсияро асарҳои илмию назариявии олимони забоншинос, ки дар самтҳои забоншиносии қавмӣ (этнолингвистика), луғатшиносӣ, луғатнигорӣ ва шевашиносӣ таҳқиқоти боарзиш анҷом додаанд, ташкил медиҳанд. Хусусан, доир ба масоили этнолингвистии вожагон дар забоншиносии тоҷик ба назарияҳои муҳаққиқон Ш. Рустамов, С. Назарзода, М. Аламшоев, О. О. Маҳмадҷонов, С. Раҳматуллозода, О. Қосимов, С. Қ. Матробиён, Х. Кабилов, А. Мирбобоев, Ш. Некӯшоева, М. Броимшоева, М. Бобомуродова ва дигарон таъяс шудааст. Ҳамчунин, дар

тахқиқоти мазкур ба андешаҳои олимони тоҷик Л. Неменова, Ғ. Қўраев, Т. Мақсудов, М. Эшнӣёзов, М. Маҳмудов, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова, Ғ. Абдуллоева, И. Сулаймонов ва дигарон низ таваҷҷуҳ зоҳир шуд.

Асоси назариявии рисолаҳо, инчунин, асару мақолаҳои олимони маъруфи аврупоӣ ва рус В. фон Гумболдт, Ғ. Э. Сепир, Б. Уорф, Ф. И. Буслаев, А. А. Минаев, А. А. Потеня, В. А. Звингенцев, В. М. Алпатов, Н. И. Толстой, С. М. Толстая, В. Н. Топоров, Л. Н. Виноградова, А. В. Гур, Б. Серебренников, А. Ф. Журавлев, Вяч. Вс. Иванов, М. М. Копиленко, А. С. Герд, Е. В. Перехвалская, А. А. Плотникова, З. Д. Попова, И. А. Стернин ва дигарон ташкил медиҳанд, ки доир ба масъалаҳои назариявии этнолингвистика маълумот додаанд.

Инчунин, ҳамчун асоси назариявӣ ва амалӣ аз асарҳои таҳқиқотии марбут ба луғатнигорӣ ва вожашиносӣ, аз қабилҳои таҳқиқоти А. Капранов, Ҳ. Рауфов, А. Сангинов, М. Солиева, С. Усмонова, Ғ. В. Набиева, Ҳ. Маҷидов, Ҳ. Талбакова, А. Нуоров, А. Мамадназаров ва дигарон истифода гардид.

Пойгоҳи асосии таҳқиқ. Диссертатсия бо истифода аз маводи фарҳанги «Бурҳони қотей» таҳия шудааст. Чихати таҳлил ва муқоиса аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ», «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» ва дигар фарҳангҳои давраҳои гуногун ба монанди «Тухфат-ул-аҳбоб»-и Ҳофизӣ Убаҳӣ, «Ғиёс-ул-луғот»-и Ғиёсуддин Муҳаммад, «Фарҳанги Чаҳонگیرӣ»-и Рашидӣ ва ғайра истифода бурда шудаанд.

Навовариҳои илмӣ таҳқиқ дар он инъикос меёбад, ки бори нахуст вожагонии хунарҳои мардумӣ, аз қабилҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ дар асоси моддаҳои луғавӣ фарҳангномаи «Бурҳони қотей» аз назари этнолингвистӣ ба таври алоҳида мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар баробари ин, бори нахуст тавассути таҳлили этнолингвистии моддаҳои луғавӣ муҳимтарин ҷанбаҳои ҳаёту рӯзгори ниёгон ва урфу одату фарҳанги онҳо муқаррар карда мешавад. Ҳамчунин, муқоисаи вожаҳои марбут ба хунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ бо истилоҳоти муносири соҳаҳои мазкур ва мавриди қорбурд қарор гирифтани онҳо дар забони адабии имрӯзаи тоҷикӣ бори нахуст анҷом дода шудааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Моддаҳои луғавӣ фарҳангномаҳо яке аз ҷанбаҳои муҳими таҳқиқоти этнолингвистика маҳсуб шуда, дараҷаи баланди тафсири хусусиятҳои фарҳангӣ ва ҳаёту рӯзгори соҳибзабонон мебошад ва дар онҳо метавонад ташаккули таърихӣ ва инкишофи ҳар халқу миллат инъикос ёфта, ҳамчунин, манбаи муҳим барои шиносӣ ва омӯзиши таърих, фарҳанг, тамаддуни мардумони эронитабор хизмат намояд.

2. Вожагони марбут ба хунарҳои мардумӣ, ки дар фарҳангномаи «Бурҳони қотей» дарҷ ёфтаанд, инъикоскунандаи ҳаёту рӯзгор, урфу одат, фарҳанги миллии гузаштагони мардуми тоҷик мебошанд.

3. Миқдори калимаю истилоҳоти марбут ба хунарҳои мардумӣ бо овардани калимаҳои тоҷикӣ ва калимаҳои иқтибосӣ, аз қабилҳои арабӣ, туркӣ, хиндӣ ва ғайра дар фарҳангномаи «Бурҳони қотей» ба қор рафтаанд, ки инъикоскунандаи равобити мардуми тоҷикро бо дигар халқҳо бозтоб медиҳад.

4. Вожагони хунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ дар асоси моддаҳои луғавии «Бурҳони қотей» ҷойгоҳи махсусро ишғол менамоянд.

5. Хусусиятҳои этнолингвистии воҳидҳои луғавии вожагони марбут ба хунарҳои бофандагӣ ва ресандагӣ дар робита ба рӯзгори мардум таҳлил шуда, вожаҳои қадимии забони тоҷикӣ дар фарҳангномаи мазкур ошқор гардиданд, ки ба гардиш даровардани онҳо дар забони муосири тоҷикӣ аз аҳаммият холи нахоҳад буд.

6. Вожагони хунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ аз рӯйи намудҳояшон ба гурӯҳҳо тасниф шудаанд. Вобаста ба таснифот вожагони хунарҳои мазкур дар фарҳангномаи «Бурҳони қотей» ба таври зер гурӯҳбандӣ мешаванд: вожаҳои ифодакунандаи номи касбу хунар; вожаҳои ифодакунандаи масолеҳи хунар; вожаҳои ифодакунандаи абзори хунар; вожаҳои ифодакунандаи маводи тайёри хунар.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқ. Дар диссертатсия масъалаи баррасии вожагони хунарҳои мардумӣ аз назари этнолингвистӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Диссертатсияи мазкур роҳҳои ба таҳаввулот дучор гардидан ва ташаккул ёфтани вожагони хунарҳои мардумӣ, аз қабилҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагиро дар асоси моддаҳои луғавии фарҳангномаи «Бурҳони қотей» аз дидгоҳи назариявӣ нишон дода, дар таҳқиқот хусусиятҳои лексикӣ, манбаи ташаккули калимаҳо, вожаҳои иқтибосӣ ба таври алоҳида ва ҳамҷониба таҳлил шуданд. Масъалаҳои дар диссертатсияи мазкур баррасишуда метавонанд барои рушди бахшҳои гуногуни илми забоншиносӣ, аз ҷумла, вожашиносӣ, шевашиносӣ, номшиносӣ, луғатнигорӣ ва баҳусус, этнолингвистика ҳамчун маводи назариявӣ ва амалӣ хизмат намоянд.

Инчунин, натиҷаҳои бадастоварда барои муҳаққиқон ва забоншиносон ҳамчун як воситаи муҳим кумак хоҳад расонд, зеро дар ин қор роҳҳои ташаккул ва таҳаввули вожагони хунарҳои мардумӣ таҳлилу таҳқиқ қарда шудааст. Маҳз далелҳои ёфтшуда роҳҳои тайкардаи забони тоҷикиро дар марҳилаҳои гуногуни инкишоф инъикос намуда, роҳҳои пешгирии хавфи ба фарҳанги миллии бегона мондани вожаҳои аслии соҳаҳои хунармандиро дар шароити ҷаҳонишавӣ нишон медиҳад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он инъикос мегардад, ки маводи диссертатсия, пеш аз ҳама, барои омӯхтани хусусиятҳои этнолингвистии моддаҳои луғавии марбут ба вожагони хунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ мусоидат мекунад. Инчунин, маводи ҷамъоварда ва таҳқиқшудаи мансуб ба вожагони хунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагиро дар забони тоҷикӣ, ки имрӯз торафт ривоч ёфта истодааст, метавон дар баррасии таҳқиқоти илмӣ истифода намуд, ки ҳазинаи вожагони соҳавиро бо забони тоҷикӣ ғанӣ мегардонад.

Дастовардҳои диссертатсияро метавон дар донишгоҳу донишқадаҳо мавриди дарсҳои амалии вожашиносӣ, луғатнигорӣ, шевашиносӣ, номшиносӣ ва баррасии масъалаҳои этнолингвистӣ ҳамчун воситаи ёрирасони таълим истифода намуд. Ҳамчунин, диссертатсия дар навиштани асарҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ ва фарҳангномаҳо маводи фаровон дода метавонад.

Этимоднокии натиҷаҳои диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки масъалаи мавриди назар бо таҳлилу баррасии андешаи муҳаққиқони ватаниву хоричӣ ба роҳ монда шуда, ҷиҳати тақвияти фикр аз асарҳои муҳаққиқони соҳа иқтибосҳо оварда шудааст. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқот бо нуқтаҳои мушаххаси методологӣ, маводи гуногунҷанбаи таҳлилӣ дар мувофиқа бо мақсаду вазифаи таҳқиқ, ҳадаф ва мантиқи онҳо асос ёфта, дар он маводи мавриди таҳқиқ бо фарҳангномаҳои муосир муқоиса шудааст. Дар қор аз методҳои нави забоншиносӣ истифода шуда, барои мустаҳкамии андеша беш аз 226 асари илмию таҳқиқотӣ ва фарҳангномаҳо мавриди қорбурд қарор гирифта шуданд.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба таҳқиқи вижагҳои этнолингвистии вожагони соҳаи хунармандӣ дар асоси маводи фарҳангномаи «Бурҳони қотей» бахшида шудааст. Вобаста ба масъалаи таҳқиқот диссертатсия ба ихтисоси илмӣ 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии муҳаққиқ аз он иборат аст, ки масъалаи этнолингвистии вожагони хунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи фарҳангномаи «Бурҳони қотей») бори нахуст дар шакли диссертатсияи илмӣ мавриди таҳлилу баррасии илмӣ қарор дода шуда, доир ба этнолингвистии вожаҳои марбут ба хунарҳои мардумӣ таҳқиқоти амиқу дурустро нишон додааст. Ҷамъовари мавод, навиштани мақолаҳо оид ба мавзӯ ва суҳанронӣҳо дар ҳамоишу конференсияҳо оид ба мавзӯи диссертатсия фаъолияти амалии рисоланавис доир ба қори диссертатсионӣ мебошад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар маърузаву гузоришҳо, конференсияҳои илмию амалии Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакии Академияи

миллии илмҳои Тоҷикистон, Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар конференсияҳои ҳарсолаи илмию назариявии ҳайати профессорону устодони Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва дар дигар конференсияҳои минтақавию ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ мавриди муҳокимаву баррасӣ қарор гирифтааст. Диссертатсияи мазкур дар маҷлиси якҷояи шуъбаҳои забони тоҷикӣ ва фарҳангшиносии истилоҳоти Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (суратчаласаи №6, аз «23»-юми июни соли 2023) муҳокима шуда, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Татбиқи натиҷаҳои илмӣ рисола. Муҳтавои асосии рисола дар 10 мақолаи муаллиф оварда шудааст, аз ҷумла, 5-тои онҳо дар маҷаллаҳои тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудааст. Рӯйхати мақолаҳо дар охири қор замима гардидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисола аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, дар ҳаҷми 208 саҳифаи компютерӣ таҳия шудааст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддимаи диссертатсия дар бораи аҳаммият ва дараҷаи омӯзиши мавзӯ, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот, навгониҳои илмӣ таҳқиқот, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда маълумот ироа гардидааст.

Боби якуми диссертатсия – «**Асосҳои назариявии ҷанбаҳои этнолингвистии фарҳангномаҳои тоҷикӣ (форсӣ)**» унвон дошта, аз 2 ҷаҳза ва 2 ҷаҳза иборат мебошад.

Дар ҷаҳза якум оид ба «**Этнолингвистика дар тафсири забоншиносон**» маълумот дода мешавад. Зикр мегардад, ки этнолингвистика ҳамчун як соҳаи илми забоншиносӣ буда, алоқа ва муносибати байни забон ва хусусиятҳои этниқиро меомӯзад ва он дар ибтидои асри XX дар Амрико ба вучуд омада, донишмандони маъруфи амриқой Ф. Боас, Б. Уорф ва Э. Сепир аз саромадони ин соҳа маҳсуб меёбанд. Этнолингвистика маҷмуи муносибати забон ба фарҳанг маҳсуб ёфта, таҳқиқотҳои назариявӣ ва амалии муҳаққиқони барҷаста дар ин самт ҳамчун як маводи илмӣ барои минбаъда қумак хоҳад расонд.

Муҳаққиқони забоншинос ҷиҳати омӯхтани қисматҳои синхронии забони адабӣ ва вижагиҳои фарҳангии илми забоншиносӣ таваҷҷуҳ намуда, зикр мекунад, ки этнолингвистика вижагиҳои инъикоси этниқӣ, фарҳанги миллии ва лаҳҷавиро таҳқиқ мекунад. Ҷунончи В. В. Воробёв қайд мекунад:

«Объекти омӯзиш дар этнолингвистика нисбатан «омехта» буда, ба омӯзиши забони қabilaвӣ, гӯйишҳо, оилаи забонҳо ва гурӯҳи фарҳангӣ, забон ва фарҳанги қадима машғул аст²⁴»

Фасли дуюм «**Фарҳангномаҳо ҳамчун сарчашмаи асосии таҳқиқоти этнолингвистика**» унвон гирифта, дар он доир ба фарҳангномаҳо ва мавқеи онҳо ҳамчун сарчашмаи таҳқиқоти этнолингвистӣ маълумоти муфассал дода мешавад. Дар фарҳангномаҳо ҷанбаҳои этнолингвистика хангоми ифодаи хусусиятҳои фарҳангӣ бо бартараф кардани маҳдудиятҳо аз моддаҳои луғавӣ дар ҷорҷубаи муайяншуда тавсиф мешавад. Муҳаққиқ О. И. Блинова таълифи луғатномаҳои фарҳангӣ ё этнолингвистиро ҳамчун навгонӣ дар илми забоншиносӣ маҳсуб медонад: «Ҷамъовариҳои фонди назариявии қисматҳои илми забоншиносӣ ба он оварда расонд, ки он дар натиҷаи амалия ба як қатор навгонҳои лексикографӣ рӯбарӯ шуд. Гузашта аз ин, таҷрибаи таълифи луғат ноғузир буда, назарияи забоншиносиро тақон ва тақмил медиҳад²⁵».

Ҳамин тавр, ҳулоса мешавад, ки тамоми фарҳангномаҳо, новобаста аз хусусиятҳои таълифшон, ҳамчун «оинаи тасвири забони миллий» хизмат намоянд. Аммо фарҳангномаҳо, ки бо равишҳои этнолингвистӣ таълиф мегарданд, беҳтарин инъикоскунандаи фарҳангу урфу одат ва расму анъанаҳои мардум мебошанд.

Дар зерfasли якуми fasли мазкур «**Маълумот доир ба фарҳангномаҳои дорой хусусиятҳои этнолингвистии тоҷику форс**» доир ба фарҳангномаҳои классикии тоҷику форс, ки дар таърихи забоншиносии тоҷик нақши муҳимро ба ҷо оварда, инъикоскунандаи расму анъанаҳои миллии миллати тоҷик ба шумор мераванд, иттилоъ дода мешавад.

Фарҳангномаҳои тоҷикӣ-форсӣ дар худ маълумоти зиёдеро маҳфуз доштаанд, ки доир ба ташаккули инкишофи ҳувияти миллий ва забонӣ, ҳаёти моддиву маънавии инсоният дар замони гузашта иттилоъ медиҳанд. Тавассути ин фарҳангномаҳо метавон аз ҷанбаҳои фарҳангӣ ва забонӣ хубтар огоҳӣ пайдо кард.

Сарчашмаҳои хаттии забоншиносии тоҷикро ба асрҳои VIII-IX мансуб медонанд. Нахустманбаъҳои хаттӣ дар баробари дигар осори хаттӣ фарҳангномаҳо низ маҳсуб меёбанд. Дар заминаи онҳо дар даврони пеш аз милод бо ихтироъ шудани хат осори бузурги мардуми ориёитабор, аз ҷумла, тоҷикон эҷод гардид ва фарҳангномаҳо намунае аз онҳо мебошанд.

Вобаста ба таълифи фарҳангномаҳои тоҷик забоншиносии тоҷик Матробиён С. Қ. қайд мекунад: «Ҳарчанд манбаи таҳлили этнолингвистии даврони қадими забони муосири тоҷик хеле фаровон аст, аммо ҳамчун маводи таҳқиқотие, ки маҳз ба масъалаҳои этнолингвистӣ бахшида шуда,

²⁴ Воробьев В.В. Лингвокультурология: Теория и методы. М. : Изд-во РУДН, 1997. 331 с. –С. 35

²⁵ Блинова О. И. Теория →словарь ... // Вопросы лексикографии. 2012. № 1. С. 6–26.

бар мабнои равишҳои этнолингвистӣ эҷод гардидаанд, пеш аз ҳама, фарҳангномаҳо («Фарҳанги ойим евак» ва «Фарҳанги паҳлавиг») ва рисолаҳои («Шаҳристони Эрон», «Аҷоибу ғароибӣ Сакистон» ва ғ.) даврони Сосониро метавон ном бурд. Зикр бояд кард, ки дар ин осори хаттӣ доир ба забону фарҳанги баъзе аз мардумони ориёитабор ишораҳо вуҷуд доранд²⁶».

Зерфасли дуҷоми фасли мазкур «Фарҳангномаи «Бурҳони қотей» – манбаи асосии таҳқиқоти этнолингвистика дар забоншиносии тоҷик» номгузори шудааст. Таълифи фарҳанги «Бурҳони қотей» ба асри XVII рост омада, дар баробари дигар фарҳангномаҳо он ҳамчун сарчашмаи таҳқиқоти этнолингвистика ба шумор меравад. Мурағибӣ он Муҳаммадхусайни Бурҳон яке аз луғатшиносони бузурги адабиёти тоҷику форс буда, ин асари пурағзишу ғаронбаҳояшро барои тозағӣ ва рушди забони адабии тоҷикӣ дар заминаи таҷрибаи олимони пешин иншо намудааст. Дар фарҳанги «Бурҳони қотей» калимаҳо аз забони форсӣ, паҳлавӣ, дарӣ, юнонӣ, суриёнӣ, румӣ, арабӣ, туркӣ ва ғайра ҷамъоварӣ шуда, мавриди таҳлили муаллиф қарор гирифтааст.

Луғату фарҳангномаҳо, ки дар он калимаҳо аз забону лаҳҷа ва шеваҳои гузаштагонаномон маҳфуз мондаанд, инъикосгари вожаҳои марбут ба самтҳои гуногуни рӯзгори онҳо мебошанд.

Фарҳанги «Бурҳони қотей» дастоварди бузурги ҳамон давра буда, бо фаро гирифтани зиёда аз 20000 моддаи луғавӣ ҷойи намоёнро ишғол намудааст ва ҳамчун манбаъи ҷиҳати паҷуғиши этнолингвистика маҳсуб меёбад.

Аз сарчашмаҳо бармеояд, ки таълифи китоби «Бурҳони қотей» ба соли 1026 ҳиҷрӣ рост омада, дар Ҳайдарободи Дакани кишвари Ҳиндустон нигошта шудааст. Фарҳанги мазкур дар тақя ба «Фарҳанги Ҷаҳонғирӣ», «Маҷмаъ-ул-фурс»-и Суғурӣ, «Сурмаи Сулаймонӣ» ва «Сиҳоҳ-ул-адвия»-и Ҳусайни Ансорӣ навишта шудааст. Аввалин китобе, ки муаллифи фарҳанги «Бурҳони қотей» аз сабуку услуби он истифода намудааст, «Фарҳанги Ҷаҳонғирӣ» мебошад.

«Бурҳони қотей» ном дошта, аз зумраи фарҳангҳои ба ҳисоб меравад, ки аз калимаҳои муродифӣ, зидмаъно ва ҳамгунҳо хеле бой мебошад. Ин хусусиятҳо дар тафсири моддаҳои луғавӣ ба мушоҳида мерасад. Муаллифи фарҳанг ҳангоми тафсири ин ё он моддаи луғавӣ ҷиҳати шарҳи комили он калимаҳои ҳаммаънои онҳоро низ оварда, дар баъзе мавридҳо «ба маънои» гуфта, ишора ба муродифоти ҳамон вожа намудааст. Дар баробари овардани калимаҳои муродифӣ, инчунин, вожаҳои муқобилмаънои онҳоро низ дар баъзе моддаҳои луғавӣ меоварад.

---

²⁶ Матробиён, С. Қ. Этнолингвистикаи тоҷик: паҷуғиши назарӣ ва амалӣ. Китоби 1. / С. Матробиён. – Душанбе: 2023. – 349 с. –С. 144.

Дар диссертатсия муродифхо дар соҳаҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ таҳлил гардида, онҳо барои шарҳи мазмуну муҳтавои калима кумак мерасонад. Масалан: муаллиф ба воситаи калимаи «бузашм – мӯйе, ки аз буни пашми буз ҳосил мегардад ва нарму мулоим бошад», маводи соҳаи бофандагиро, ки он аз буни пашми буз ҳосил мегардад, муаррифӣ кардааст. Барои шарҳи калимаи «бузашм» синоними он калимаи «*пат, тибит, калгар, калак, карак*» эзоҳ ёфтааст, ки онҳо низ маънои пашми нармро ифода карда, барои омода намудани ресмон, ки на танҳо дар соҳаи бофандагӣ, балки дар дӯзандагӣ, ресандагӣ, кафшдӯзӣ ва амсоли онҳо ба кор рафтаанд, истифода шудаанд. Ба ҳамин монанд калимаи «тофта» маънои *зулф, гесу, ресмони тобидаро* ифода намудааст, ки муродиф ва ҳаммаънои он бо калимаи «*тохта*», яъне ҳар он ашӯе, ки тобида бошад, омадааст.

Ҳамгунҳо гурӯҳи махсуси лексикӣ-семантикӣ буда, онҳо дар давраҳои гуногуни инкишофи забон тадриҷан ба вучуд омадаанд. Дар фарҳангномаи «Бурҳони қотей» ҳамгунҳо то андозае қорбаст шудаанд, ки дар шарҳи моддаи луғавӣ ба ҷашм мерасанд. Масалан, «**нах** – як тори риштаро гӯянд, хоҳ абрешум бошад ва хоҳ ресмон²⁷» ҳамгуни он дар давоми тафсири ҳамин калима оварда шудааст: «**нах** – палос ва гилеми румӣ бошад²⁸; Ё вожаи «**хом**» дар фарҳангнома чунин тафсир шудааст: «**хом** – абрешими нотофта; **хом** – чомаи чармин; маънои дигари вожаи **хом** каманд ва ресмони баланд²⁹». Инчунин, **хом** гуфта одами камхунар ва маҳсулоти нопухта, нопазир ё норасидаро гӯянд. Вожаи дигар: «**бодома** – пилаи абрешимро гӯянд; ба маънии **нигин** ва **муҳри ангуштар** ҳам омадааст; ва **ҷашммонанде** бошад, ки аз тиллову нуқра созанд ва бар қулоҳи тифлон дӯзанд»³⁰

Дар лексикографияи тоҷику форс сохти истифодаи калимаҳои зидмаъно як навъ хусусияти анъанавӣ дорад ва онҳо мафҳумҳое мебошанд, ки табиатан муқобили якдигаранд. Дар «Бурҳони қотей» низ ҳамин анъана риоя шудааст: «**пуд** – муқобили **тор**³¹...; **астар** – муқобили вожаи **абра**³² ва ғайра.

Боби дуҷуми диссертатсия «**Хусусиёти луғавӣ-семантикии истилоҳоти этнолингвистии марбут ба хунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ ва дӯзандагӣ дар «Бурҳони қотей»** унвон дорад ва дар он вожаҳои хунарҳои мардумӣ

---

²⁷ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 3. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 133.

²⁸ Ҳамон ҷо. – С. 133.

²⁹ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 374.

³⁰ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 91.

³¹ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 3. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 250.

³² Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 91.

бофандагӣ, дӯзандагӣ ва ресандагӣ гурӯҳбандӣ шуда, мавриди таҳлили этнолингвистӣ қарор гирифтаанд.

Боби мазкур дар се фасл мураттаб шудааст. Дар **фасли якум** оид ба «**Вожағони бофандагӣ**», ки ҳунари хеле қадимаи мардуми тоҷик ба шумор меравад, сухан рафта, таҳқиқи вожаҳо ва истилоҳоти соҳаи бофандагӣ, таркиббандии онҳо ва масъалаҳои марбут ба ин соҳа мавриди таҳлил қарор мегиранд. Вожағони бофандагӣ дар навбати худ ба гурӯҳҳо ё зерфаслҳои зерин тақсим мешавад:

2.1.1. Вожаҳои ифодакунандаи номи касби бофандагӣ. Дар ин зерфасл гурӯҳи вожаҳои чамъоварӣ шудаанд, ки ифодакунандаи номи касби ҳунармандии соҳаи бофандагӣ буда, дар фарҳанг ба таври фаровон истифода гардидаанд. Ба монанди, «**бофкор** – бофанда ва чӯлоҳаро гӯянд³³»; «**ҳамгар** – чӯлоҳа ва бофандаро гӯянд³⁴». Ба ҳамин монанд дар фарҳанги «Бурҳони қотей» чанд калима, аз қабилҳои «чӯлоҳ», «чӯлоҳак», «чӯлоҳа», «чӯлах», «чӯлаҳа», «ҷашира», «кӯфшона», «тортан», «дебочӣ» сабт шудааст, ки маънои «бофанда»-ро ифода мекунад.

Аз калимаҳои зикршуда вожаҳои *тортан* ва *дебочӣ* номи мутахассисро ифода мекунад. Аз тафсири муаллиф маълум мегардад, ки *тортан* бофандаи чома ва ақмиша буда, *дебочӣ* он ки *дебо* мебофад, яъне *дебо* матои нафиси абрешимӣ мебошад.

Инчунин, вожаҳои мавҷуданд, ки муаллифи «Бурҳони қотей» онҳоро дар шакли моддаи луғавӣ наовардааст, вале тафсири онҳо дар зерҳои моддаҳои луғавӣ ифода ёфтааст: *дебобоф*, *бандбоф*, *наворбоф*, *гилембоф*, *қолинбоф*, *палосбоф*, *намадбоф*, *сабадбоф* ва ғайра.

2.1.2. Вожаҳои ифодакунандаи масолеҳи бофандагӣ. Дар зерфасли мазкур номи масолеҳи асосии бофандагӣ, ба монанди *тор*, *абрешим*, *нах*, *пуд*, *ресмон* ва *навъҳои* онҳо шарҳу тафсир шудаанд. Дар фарҳанги «Бурҳони қотей» вобаста ба масолеҳи бофандагӣ вожаҳои зиёде шарҳ дода шудааст, ки қисме аз онҳо имрӯз ба қор намераванд, вале иддае аз онҳо дар ҳамоно шакли қадимӣ мавриди истифода қарор доранд. Барои мисол вожаи *пат* дар фарҳанги «Бурҳони қотей» ба ҳамин маъноҳое, ки дар фарҳангҳои муосир тафсир шудаанд, шарҳ дода шудааст. Ба фикри муаллиф *пат* ин *пашми нарм* буда, аз буни мӯйи буз чудо қарда мешавад.³⁵ Дар ин ҷо муаллифи фарҳанг таъкид мекунад, ки аз *пат* шол бибофанд ва инчунин, намад ва капанак (либоси пашмини кӯтоҳи беостини дарвешон ва чӯпонон) низ тайёр мекунад.

³³ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 147.

³⁴ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 3. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 202.

³⁵ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 222.

Вале вожаи **хом** бо маънии дар фарҳанги мазкур тафсиршуда, дар забони адабии муосир мавриди корбурд қарор надорад: «*хом* – абрешуми нотофта³⁶» ва ғайра. Вожаҳое, ки номи масолеҳи бофандагиро ифода мекунанд, дар фарҳанг хеле зиёданд: *ресмон, чагроста, тон, чилла, фалот, тона, санижа // шанижа, села, рама, арвис мӯй, бузаим, пат, тибит, калгар, калак // карак, пуда, тор // тора, чулла, чамчурга, куноғ, тофта // тохта, қилинг, пилла, фалиқ, кажота, кува, пунба // панба, гола, қузм, фахамда // фахмида* ва ғ.

2.1.3. Вожаҳои ифодакунандаи абзори бофандагӣ. Дар ин банд доир ба вожаҳои марбут ба дастгоҳҳои бофандагӣ, ки ба воситаи онҳо аз нахҳои пашмин (мӯйи гӯсфанд ё буз) матоъ омода карда мешавад, маълумот ироа мегардад. Дар фарҳанги «Бурҳони қотей» ҳар як асбоби бофандагӣ бо қисматхояшон шарҳу тавзеҳ ёфтаанд. Абзорҳое вучуд доранд, ки тарзи ба ҳаракат даровардани онҳо бо даст ва ё пой ба анҷом расонида мешавад. Барои мисол, «**парван** – чархи абрешумро низ гӯянд, ки онро ба пой гардонанд³⁷»; «**пачоҳа** – ва он гаве бошад, ки устодони чӯлоҳа пой дар он овезанд³⁸». Инчунин, вожаҳои **парван** ва **пачоҳа** низ номи асбобҳои ифода менамояд, ки амалишавии он ба воситаи пой иҷро мегардад. Абзори дигаре, ки бофандагон аз он истифода кунанд **данд** ном дорад. Дар забони муосири тоҷикӣ бо чунин ном асбоби бофандагӣ мавҷуд нест, вале ҳамин навъи асбоб ҳоло низ вучуд дорад, ки онро **шона** меноманд: «**данд** – афзоре бошад чӯлоҳагонро – ва он чӯбест дандона-дандона ба арзи порча, ки мебофанд ва аз ҳар дандонаи он торе мегузаронанд³⁹». Микдори ин гурӯҳ истилоҳҳо дар фарҳанги мазкур ба таври фаровон корбурд шудаанд. Аз ҷумла: *чарх, дук, дукреса, дарора, чӯҷаи дук, мошӯра, дуклон, бодрес // бодреса, сангур // сангӯк // шибк // шанграк // шангур // шангук // шанлук // шӯкал // шӯлак, вилода, бадиса, дукдон, совин // бовин // чилолӣ // қоладон, шани, шафта* ва ғ.

2.1.4. Вожаҳои ифодакунандаи маводи тайёри соҳаи бофандагӣ зерфасли дигари боби дуҷум мебошад. Дар ин зерфасл вожаҳои марбут ба намудҳои гуногуни чома, либос, пойафзор ва сабадҳои зарфҳое, ки бофта мешаванд, сухан рафта, онҳоро дар навбати худ метавон аз рӯйи хусусиятҳои ба қисмҳои зерин ҷудо кард:

2.1.4.1. Чома ва навъҳои он. Ин навъи либос аз қадим то ҳол бо ҳамин ном маъмулу машҳур аст. Дар байни мардум навъҳои гуногуни чома – *чомаи абра (астари кампахта), чомаи алоча, чомаи банорас, чомаи беқасаб, чомаи зеҳборик, чомаи серпахта, чомаи боронӣ, чомаи атлас, чомаи зардӯзӣ,*

³⁶ Ҳамон ҷо. – С. 374.

³⁷ Ҳамон ҷо. – С. 234.

³⁸ Ҳамон ҷо. – С. 212.

³⁹ Муҳаммадхусайн, Бурӯн. Бурӯни қотей. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: «Адиб», 2004. – 424 с. – С. 39.

ҷомаи домодӣ ва амсоли онҳо маъмул аст. Муаллифи фарҳанг низ навъҳои гуногуни ҷомаро бо қисматҳояшон шарҳу эзоҳ дода, дар мавриди пӯшидани онҳо, маҳалли истехсолашон таъкид намудааст. Масалан, вожае, ки дар фарҳанги мазкур ҳамчун *ҷомаи нозук, танг ва пора-пора* дарҷ гардидааст, **оғарда** ном дорад: «**оғарда** – ҷомаи нозук ва тангро гӯянд⁴⁰» ва дар ҷойи дигар онро «ҷомаи танги пора-пора⁴¹» шарҳ додаанд. Ва ё *ҷомаи кӯтоҳи пешвозро* бо вожаҳои **дирлик, тирлик, талак, тилик** ва ғайра тавзеҳ додааст^{42 43}. Ҳамин тавр, муаллифи фарҳанг навъҳои гуногуни ҷомаро зикр намуда, тавзеҳ додааст. Ё ин ки, ҷомаи гаронбаҳое, ки аз абрешим дӯхта мешавад (**раш**); ҷомае, ки пеши он боз аст (**пешбоз ва пешшоҳ**); ҷомае, ки бештар занон пӯшанд (**пешво**); ҷомае, ки зери қабо пӯшанд (**танзиб**); ҷомаи катон (**хоз**); ҷомаи чармин (**хом**); ҷомаҳои латиф (**динорӣ, римоз**); ҷомаи кухнаи судашуда (**ригӯ; ригӯҳ; ригӯк**); ҷомаи пашмина (**мошод**); ҷомаи латиф ва ҳарири нозук (**муштӣ; меҳрубонӣ; нармдаст; наргисӣ; яқун; ялма; барниён; пари мағас**).

Ҳамин тавр, ҷома, навъҳои қисматҳои он, мавриди пӯшидани ҷома, навъҳои ҷомае, ки вобаста ба ҷойи истехсолашон номгузорӣ шудаанд, рангзанӣ, вожаҳои ифодакунандаи шустани ҷома гурӯҳбандӣ шуда, мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Якчанд намуна барои мисол пешниҳод мегардад:

2.1.4.1.1. Қисматҳои ҷома. Дар ин қисмат муаллифи «Бурҳони қотеъ» дар баробари зикри ному навъи ҷомаҳо, инчунин, қисматҳои ҷомаро ба таври ҷудогона шарҳу эзоҳ додааст, аз ҷумла, остини ҷомаро дар шакли **астим** овардааст: «**астим** – остини ҷомаро гӯянд⁴⁴». Инчунин, вожаҳои **устим, хаст, рӯгоҳ** низ дар фарҳанг ба маънии остин дарҷ шудааст^{45 46}. Қисматҳои дигари ҷома: *ҷашиша, бодгон, бодубон, гиребон, барвар, парур, вуҷанг, итфи доман, фаровез, тирез, шавла, гав, варшак, шараҳ, қитун*.

2.1.4.1.2. Навъҳои ҷома аз рӯи ранг. Муаллиф дар фарҳанги худ ҷомаи сабзро бо вожаи «**бахрома**» ва ҷомае, ки ранги зард дорад ва ё кухна шуда зард гаштааст, «**беҳуда**» дарҷ намудааст: «**беҳуда** – ҷомаеро гӯянд, ки аз

---

⁴⁰ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 56.

⁴¹ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 56.

⁴² Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 18.

⁴³ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 279, 290, 306.

⁴⁴ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 92.

⁴⁵ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 80.

⁴⁶ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 391.

харорати оташ зард шуда бошад⁴⁷». Шакли дигари он бо вожаи **пархуда** шарҳ дода шудааст. Ба ҳамин монанд гурӯҳи вожаҳое чамъоварӣ шудаанд, ки ифодакунандаи ранги чомаҳо мебошанд: *бӯқаламун, бахрома, тахтдор, тарю, қатрон, чодирӣ тарсо, кулопушт, кимхо* ва ғ.

2.1.4.1.3. Вожаҳое, ки мавриди пӯшидани чомаро ифода мекунанд номи зерфасли дигар буда, дар он вожаҳо оид ба пӯшидани навъҳои чома вобаста ба мансубияти иҷтимоии одамон шарҳ меёбанд. Масалан, вожаи **чапон** номи чомаи кӯҳна буда, мундарисон ба бар мекарданд: «*чапон* – либоси кӯҳнаи мундарисро гӯянд⁴⁸». Навъи дигари чома, ин **лойинӣ** ном доштааст, ки онро аслан мардуми дарвеш, яъне камбағал ба бар менамудаанд: «*лойинӣ* – чомаи кӯтоҳро гӯянд, ки дарвешон ва фақирон пӯшанд; ва баъзе чомаи пашмиро гуфтаанд, хоҳ дарвешон пӯшанд ва хоҳ ғайри эшон⁴⁹». Ҳамин тавр, вожаҳое, ки чунин навъи чомаҳоро ифода мекунанд, дар чунин шаклҳо истифода шудаанд: *чухо, хатвона, хатроя, хунбак, хафтон, хафдон, хеш, дала, салтақӣ, шалил // шалир, забун, чӯлах // чӯлақ, сахш // шахш, самандар, шора, катон, кажоганд // каҷоганд // каҷоганд // кажоганд // кажогандиш // қазоганд // қазоганд, курдӣ, кеч, кеи, лак // лоқ // лок, лабода, хилъат, намад, дидаи гов, дев, девчома, гадр, гулола, гадрак.*

2.1.4.1.4. Навъҳои чомае, ки вобаста ба ҷойи истеҳсолшон номгузорӣ шудаанд. Дар фарҳанг вожаҳои ифодакунандаи навъи чомаҳое ба мушоҳида мерасанд, ки онҳо ба шаҳрҳо ва кишварҳои гуногуне мансуб буда, дар он ҷо истеҳсол шудаанд ва номи худро аз ҳамон шаҳр ё кишвар гирифтаанд. Масалан: «Сомир – номи ҷоест, ки дар он ҷо порчаи тунуки бисёр латиф бофанд ва чомаи сомирӣ мансуб бад-он ҷост⁵⁰». Ҳамин гуна, *курдин, ваишӣ, румӣ, шуштарӣ* ва ғ.

2.1.4.1.5. Вожаҳои ифодакунандаи рангзании чома. Аз моддаҳои луғавии фарҳанги «Бурҳони қотей» маълум мегардад, ки дар гузашта намудҳои гуногуни ашё ва растаниҳо мавҷуд будаанд, ки барои рангубори навъи либос (чома) истифода мешудаанд. Вожаи **рӯнос** номи гиёҳи маъруфи ҳамон аср ба ҳисоб рафта, аз он ранги сурх омода мешудааст ва барои ранг кардани либос ва абрешум ба кор мерафтааст: «*рӯнос* – гиёҳест маъруф, ки бад-он чома ва абрешум ва амсоли он ранг кунанд⁵¹». Ба монанди ҳамин вожаҳои зерин истифода шудаанд: *сикоҳан, баштураг, баёна, самар, сима, гарвош, куранд, андам, кочира* ва ғ.

⁴⁷ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 210.

⁴⁸ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 338.

⁴⁹ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 3. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 54.

⁵⁰ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 126.

⁵¹ Ҳамон ҷо. – С. 81.

2.1.4.1.6. Вожаҳои ифодакунандандаи абзори шустани чома. Чомашӯӣ касе аст, ки ба шустани чома машғул аст. Ин навъи шуғл дар гузашта хеле роиҷ будааст ва он бо истилоҳи **гозур** (ва чамъи *гозурон*) маъруф аст. Дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» вожаи *гозур* истифода шудааст, аммо ҳамчун моддаи луғавӣ шарҳ наёфтааст. Ғайр аз вожаи *гозур*, инчунин, вожаи **даққоқ** (даққоқон) низ ба ҳамин маъно истифода шудааст. Барои чомашӯӣ асбобу абзорҳое заруранд, ки гозурон аз онҳо истифода кунанд. Номи чунин абзорҳоро муаллифи фарҳанг тафсир намуда, чӣ гуна истифода шудани онҳоро шарҳ додааст. Намуди асбоб ва ё чӯбе, ки барои кӯбидани чома истифода мебарданд, ба тарзи зерин сабт гардидааст: «**куданг** – чӯбе бошад, ки гозурон ва даққоқон чомаро бад-он даққоқӣ кунанд⁵²». Вожаҳои зерин марбут ба ҳамин амаланд: *куданга, кудин, кудина, кулӯтак, фадранг, зичоч, канасту // канашту*.

2.1.4.2. Зерфасли дигар «Почома ва навъҳои он» ном дорад. Дар баробари вожаи **чома**, ки дар боло зикри он рафт, вожаи **почома** низ аз ҷониби муаллифи фарҳанги «Бурҳони қотеъ» ба таври мушаххас тафсир шудааст, ки он низ ҳамчун маводи тайёри бофандагӣ тасниф мешавад. Мавсуф «почома»-ро дар фарҳанги худ чунин шарҳ додааст: «**почома** – шалвор ва тунбонро гӯянд⁵³». Вожаҳои марбути навъҳои почома: *тунбон, зарчома, изор, шалвор, фута, лунг* ва ғ. Имрӯз вожаи «почома» ҳамчун либоси махсуси марбут ба занон маъмул аст.

2.1.4.3. Палос ва навъҳои он. Дар ин зерфасл вожаҳои ифодакунандаи номи палос ва навъҳои он, ки ҳамчун маводи тайёри хунари бофандагӣ тавзеҳ дода шудаанд, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» палос ва навъҳои он ба таври фаровон қорбурд шуда, тарзи омода намудани онҳо тавзеҳ ёфтааст. Барои мисол: вожаи **палос** дар фарҳанг бо чанд мазмун, яке ҳамчун либосе, ки дарвешон мепӯшанд, дигар ин ки пашминае бошад, ки дар рӯи хона густурда мешавад, маънидод шудааст: «**палос** – маъруф аст, ки пашминае бувад ситабр, ки дарвешон пӯшанд; ва пашминаи густурданӣ бошад, яъне ҷоҷим⁵⁴». Вожаҳои ифодакунандаи навъҳои палос инҳо мебошанд: *тивосӣ, ҷоҷим, зелуҷа, ҳавет, гилем, шол, қолӣ // қолин, пуштбаст, самотин* ва ғ.

2.1.4.4. Навъҳои гуногуни ҷуволбофӣ чунин ном гирифтааст зерфасли дигар. Ҷуволбофӣ яке аз самтҳои асосии дигари соҳаи бофандагӣ ба ҳисоб рафта, дар фарҳанг вожаҳои марбут ба ин касб камтар мебошанд.

Вожаи **ҷувол** то имрӯз дар байни мардум маъмул буда, онро бештар деҳқонон барои чамъоварии ҳосил истифода мебаранд ва дар фарҳанг чунин тафсир шудааст: «**ҷувол** – он зарфе бошад аз пашм бофта, ки чизҳо

⁵² Ҳамон ҷо. – С. 361.

⁵³ Мухаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 212.

⁵⁴ Ҳамон ҷо. – С. 244.

дар он кунанд⁵⁵». Ҳамин тавр, вожаҳои мазкур марбути ҷуволбофӣ мебошанд: *ҷубол, хим, гарора, чаима, ниҳинҷ* ва ғ.

2.1.4.5. Вожаҳои ифодакунандаи бурёбофӣ, сабадбофӣ, зарфбофӣ. Яке аз самтҳои дигари бофандагӣ *бурёбофӣ, сабадбофӣ ва зарфбофӣ* мебошад, ки ин хунар муддате ривочу раванқ пайдо намуда буд. Мардум бурёро ба ҷойи гилему палос ё ин ки аз зери онҳо истифода менамуданд, ки он намиро нагузаронида, хонаро гарм нигоҳ медошт. Бинобар ин, дар гузашта ва имрӯз низ аз решаи танаи гиёҳҳо ва наваҳои дарахтон асбобу анҷоми рӯзгор мебошанд. Ба ҳамин мисол вожаи **биёнак** аст, ки дар «Бурҳони қотей» зикр шудааст: «**биёнак** – гиёҳе бошад, ки аз он бурё бофанд⁵⁶». Вожаҳои зерин марбути бурёбофӣ мебошанд: *бурё, пиёзак // биёнак, гира, рах // рух, кух // лух, шакиш, гапак, геша, кавалон, хашиан, лодина, гапак, най, барги хурмо, чӯб, ҳасир, бед*.

Самтҳои хунари бофандагӣ васеъ буда, яке аз онҳо бофтан ё сохтани *табақ* ва *сабад* аз химчаи бед мебошад. Муаллифи «Бурҳони қотей» вожаҳои марбут ба сабадбофиро, ки наваҳои хунароҳои мардумӣ ба шумор меравад, тафсир намудааст: «**чаббин** – табақеро гӯянд, ки аз чӯби бед бофта бошанд⁵⁷». Вожаҳои ифодакунандаи сабадбофӣ: *хашианхона, каванда, занбил // занбир, кӯбин, кӯробин, ҳалив, ҳастара, чач, фадра, қафас*.

2.1.4.6. Матоъ ва навъҳои он номи зерфасли дигари боби дуюм мебошад. Дар қисмати зерин матоъҳое, ки махсусан аз абрешим бофта шудаанд, мавриди таҳлил қарор мегиранд. Барои мисол вожаи **дебо ё дебоҳ**: «*дебаҳ* – муҳаффафи дебоҳ аст, ки наваъе аз қумоши абрешумии гаронбаҳо бошад⁵⁸». Ба ҳамин монанд наваҳои гуногуни матоъ, аз қабилҳои *дебо, парно, парнӯ, парнун, парниён, рағза, сермон, сайфур, шор, шарб, шавӣ, чидор, махмал, лой, вола, шаб андар рӯз* ва ғайра дар соҳаи бофандагӣ қорбурд шудаанд.

Фасли дуюми боби дуюм «**Вожаҳои ресандагӣ**» ном дошта, дар он вожаҳои хунари ресандагӣ таҳлил гардидаанд, ки онҳоро аз рӯи моҳияташон ба қисматҳои зерин гурӯҳбандӣ намудем:

2.2.1. Вожаҳои марбут ба масолеҳи соҳаи ресандагӣ. Масолеҳи асосии соҳаи ресандагӣ **пахта** мебошад, ки аввал пунбадонро аз пахта ҷудо намуда, онро барои ресидан омода менамоянд ва дар натиҷаи ресидан аз он ресмонҳои гуногун барои *гулдӯзӣ, зардӯзӣ, кашидадӯзӣ, кӯрпадӯзӣ, чакандӯзӣ, қуроқдӯзӣ, куртадӯзӣ* ва амсоли он тайёр мекунанд. Масолеҳи соҳаи ресандагӣ дар наваҳои худ ба қисмҳои ресмони хом ва ресмоне, ки аз

⁵⁵ Ҳамон ҷо. – С. 327.

⁵⁶ Ҳамон ҷо. – С. 204.

⁵⁷ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 337.

⁵⁸ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 51.

гиёҳҳо омода мешаванд, тақсимбандӣ шудаанд, ки ҳар яки ин гурӯҳҳо вобаста ба самти худ дорои вожаҳои гуногунанд. Гурӯҳи ресмони хом: *ришта, даразмон, дашк, бангара, нӯса, чафруста, ҷафроста, чағриста, кисана, пиноғ, тароз, душкӣ, фармук, калоба, калофа ва калова*.

2.2.2. Абзори ресандагӣ ва қисматҳои он чунин номгузорӣ шудааст зерфасли дуҷуми фасли дуҷум. Ба абзори асосии ҳунари ресандагӣ **дук ва чалак** дохил мешаванд, ки дар баробари он муаллифи фарҳанг қисматҳои он, аз қабилӣ **бодрес, бодреса, сангур, сангӯк, шибк** ва амсоли инҳоро нишон додааст. Барои мисол вожаи **бодрес** қисме аз абзорест, ки дар гулӯи дук ҷойгир буда, муаллиф онро чунин шарҳ медиҳад: «*бодрес* – чарм ё ҷӯбе бошад мудаввар, ки дар гулӯи дук кунанд ба ҷиҳати он ки ресмоне, ки мересанд, як ҷо ҷамъ шавад; ва баъзе тоbero гӯянд, ки занон ба дук диҳанд⁵⁹».

2.2.3. Вожаҳои ифодакунандаи маводи тайёри ресандагӣ. Ба ин гурӯҳ вожаҳои дохил мешаванд, ки дар натиҷаи коркард омода гардида, барои истифода қарор доранд. Барои намуна вожаи *банд, камарбанд, миёнбанд* маводе мебошанд, ки онҳоро ресандагон аз ришта ё ресмон мебофанд ва онҳо дар фарҳанг бо чунин маънӣ шарҳ ёфтааст: «*банд* – ба маънии камарбанд ва миёнбанд бошад; ресмон ва танобро гӯянд⁶⁰».

2.2.4. Вожаҳои амал ё ҳолати корро ифода мекунанд, вожаҳои *ресидан ва риштан* буда, маънои ресидани пашму пахтаро дар назар доранд: «ресидан – риштани панба ва тофтани пашм, абрешум ва амсоли он бошад⁶¹».

2.2.5. Вожаҳои ифодакунандаи номи умумии ашхоси ба ресандагӣ машғул. Аслан шахсеро, ки ба ҳунари ресандагӣ машғул аст, *ресанда* меноманд, вале ин вожа ҳамчун моддаи алоҳидаи луғавӣ дар фарҳанг сабт нашудааст ва ба гунаҳои **шолангӣ, ресмонтобанда ва мӯтоб** тавзеҳ ёфтааст: «*шолангӣ* – ресмонтобанда ва мӯтобро гӯянд – ва он шахсе бошад, ки ба ҷиҳати хайма ва амсоли он ресмон битобад ва онро ба арабӣ лаввоф хонанд⁶²».

Фасли сеюми боби дуҷум «Вожагони дӯзандагӣ» номгузорӣ шудааст. Дар фарҳанги «Бурҳони қотей» қисми зиёди вожаҳои марбут ба дӯзандагӣ, ки хоси забони тоҷикианд ва имрӯз бархе аз онҳо дар шеваю лаҳҷаҳо истифода мешаванд, дарҷ гардидааст. Таълифоти муаллифи фарҳангнома дорои маводи фаровон буда, мо онҳоро вобаста ба самтҳои ба гурӯҳу зергурӯҳҳо ҷудо намудем.

⁵⁹ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 140.

⁶⁰ Ҳамон ҷо. – С. 193.

⁶¹ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 84.

⁶² Ҳамон ҷо. – С. 199.

2.3.1. Вожагони марбут ба номи умумии хоси ҳунари дӯзандагӣ. Амали ҳунармандон бо номҳои умумии марбут ба соҳаи дӯзандагӣ, аз қабилӣ *бандарз, вотгар, ҷуволдӯз, лоҳадӯз, панбадӯз, пинадӯз, пӯстиндӯз, баҳиядӯз, кашидадӯз, чакиндӯз, такалтудӯз, калобатундӯз, кафшидӯз, мӯзадӯз, мӯйинадӯз* ва ғайраҳо дар «Бурҳони қотей» тавзеҳ ёфтаанд: «**бандарз**–ҷуволдӯзро гӯянд⁶³», «**мӯйина** – мӯйинадӯз, пӯстиндӯзро мегӯянд⁶⁴» ва ғайра.

2.3.2. Вожагони марбут ба масолеҳи дӯзандагӣ. Масолеҳи соҳаи дӯзандагӣ дар навбати худ иборат аз *матову абрешим* ва *чарм* мешавад. Вожагони марбут ба масолеҳе, ки аз *матову абрешим* тайёр мешаванд, дар фарҳанги «Бурҳони қотей» ба таври зер шарҳ дода шудаанд: «*паргола* – пина ва васларо низ гӯянд, ки бар чома дӯзанд; ва порчае ҳам ҳаст ресмонӣ монанди мисқоли⁶⁵». Вожагони марбут ба масолеҳи дӯзандагӣ дар навбати худ боз ба зергурӯҳҳо тақсим мешаванд, ба монанди: *вожагони ифодакунандаи кафшидӯзӣ, вожагони ифодакунандаи пӯстиндӯзӣ, вожагони ифодакунандаи кӯрпадӯзӣ.*

2.3.3. Вожагони марбут ба абзори дӯзандагӣ. Дар фарҳанг он абзори дӯзандагӣ тафсир шудааст, ки дар замони муаллифи фарҳанг мавриди истифода қарор доштаанд ва имрӯз аксарияти онҳо қарор дода шуда, мавқеи худро гум кардаанд. Чанде аз вожаҳоро барои намуна меоварем: *адрамкаш, дирафиш, одрам, чахмоҳ, ҳарак, ангиштвона сӯзан // сӯйзан, нишигирда* ва ғ.

2.3.4. Вожагони марбут ба маводи тайёри дӯзандагӣ аз инҳо иборатанд: «*хуставона* – либосе бошад, ки дарвешон ва фақирон пӯшанд ва аз он пашмоҳ ва мӯйҳо овозон бошад; ва ҳирқаеро низ гӯянд, ки аз порчаҳои алвон дӯхта шуда бошад⁶⁶»; «*абир* – ба луғати Занду Позанд ба маънии перохан аст ва ба арабӣ қамис хонанд⁶⁷». Вожагони дигари ин қисм: *адрам, такалту, бошома, таппа, қулоҳ, қулӯта, дарза, шангала, шанг, шероза, гоз, қалича, ниганда, рафида, қумоюк, қашиди, шоланг, кафчалтӯш, лачак, сароғуч, зарбофта, сӯзанӣ.*

Боби сеюми рисола «Таҳлили этнолингвистии луғот ва истилоҳоти ҳунари пазандагӣ дар «Бурҳони қотей»» унвон гирифта, вожаву истилоҳоти марбут ба ҳунари пазандагӣ, аз қабилӣ *хӯрокпазӣ, нонпазӣ, ҳалвопазӣ* ва ғайра дар ин боб мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Боби мазкури диссертатсия аз 1 фасл ва 14 зерфасл ташкил ёфтааст.

⁶³ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 193.

⁶⁴ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 3. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 114.

⁶⁵ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 231.

⁶⁶ Ҳамон ҷо. – С. 392.

⁶⁷ Ҳамон ҷо. – С. 70.

3.1.1. Номи соҳаҳои пазандагӣ ва навъи амали ҳунармандони соҳаи мазкур. Ба соҳаи пазандагӣ асосан нонпазӣ, ҳалвопазӣ, кулчапазӣ, тайёр намудани таомҳои гуногун, омода кардани шириниҳо ва амсоли инҳо дохил мешаванд. Шахсе, ки ба пухтани таом машғул аст, муаллифи «Бурҳони қотей» онро **холгар** номидааст «**холгар** – матбахӣ, таббох ва таомпазро гӯянд⁶⁸», «**чошнигир** – таомқисматкунандаро низ гуфтаанд, ки суфраҷӣ бошад⁶⁹». Монанди ҳамин вожаҳои зерин дар фарҳанг тафсир ёфтаанд: *чалос, суфраҷӣ, нонпаз, хаббоз, матбахӣ, таббох* ва ғайра.

3.1.2. Вожаҳои марбут ба масолеҳи хоми соҳаи пазандагӣ гуфта, маводе дар назар дошта мешавад, ки он барои тайёр намудани намудҳои гуногуни хӯрок ё дигар намуди пухтупаз зарур мебошад. Фасли мазкур дар навбати худ боз ба зерфаслҳо тақсим шудааст:

3.1.2.1. Ғалла ва навъҳои он. Ба ин қисмат вожаҳои дохил мешаванд, ки ифодакунандаи номи ғалла ва ё маҳсулоте, ки дар таом илова мегардад. Барои мисол вожаи «**булус** – номи ғаллаест, ки аз он ҳариса пазанд ва дар ошҳо низ кунанд⁷⁰». Инчунин, вожаҳои *кушоҳал, хулар, чулбон, шитранҷ, парғул* ва ғайра дар фарҳанги «Бурҳони қотей» тафсир шудаанд.

3.1.2.2. Орд ё гарди орд ва мавқеи истифодаи хамир. Ғайр аз гандум масолеҳи дигари хӯрокпазӣ орди гандум мебошад. Аз орд низ хӯрокҳои гуногун тайёр карда мешавад ва дар «Бурҳони қотей» низ орд ҳамчун масолеҳи хӯрокпазӣ бо вожаҳои гуногун тафсир ёфтааст. Масалан: «**паст** – ҳар ордери гӯянд умуман ва орде, ки гандуму ҷав ва нахӯди онро бирён карда бошанд⁷¹». Амсоли ин вожаҳои *лука, кубида, моҳича, вобардан* ва ғайра тафсир шудаанд.

3.1.2.3. Хӯришҳо. Дар ин зерфасл ҳамон маҳсулоте дар назар дошта мешавад, ки онҳоро барои хуштаъм ва серғизо намудани таом истифода мебаранд. Ба монанди: «**бӯйафзор** – адвияи гарме, ки дар таом резанд, монанди филфил, дорчинӣ ва амсоли он⁷²». Инчунин, вожаҳои *бӯзор, дорчинӣ* ҳамчун номи хӯриш корбарӣ шудаанд.

3.1.2.4. Нонреза. Вожаҳои марбут ба ин зерфасл на он қадар зиёд мушоҳида мешаванд: «**тарит** – реза кардани нон бошад дар миёни дӯғ, шир, шарбат ва оби гӯшт ва монанди он⁷³».

3.1.2.5. Гиёҳхое, ки ба хӯрок илова мешаванд. Дар ин зерфасл номи гиёҳхое, ки ба хӯрок илова мешаванд, зикр мешаванд: «**рихбин** – чизе бошад сиёҳ ва бисёр туруш, ки онро аз орди майда ва шири гӯсфанд созанд⁷⁴».

---

⁶⁸ Ҳамон ҷо. – С. 408.

⁶⁹ Ҳамон ҷо. – С. 335.

⁷⁰ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 189.

⁷¹ Ҳамон ҷо. – С. 239.

⁷² Ҳамон ҷо. – С. 200.

⁷³ Ҳамон ҷо. – С. 282.

⁷⁴ Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷ. 2. (таҳияи А. Нуров) / Б. Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 84.

Инчунин, вожаҳои *тутум, тур, татарӣ, зиришк, зароч, варгаст, сипонох, тархон, тара, сиреш*.

3.1.2.6. Дунба ва рӯда. Вожаҳои **чаз, чизиг, чаздара, чазда** ҳамчун масолеҳи пазандагӣ ба шумор рафта, вожагони марбут ба ин зерфасланд ва онҳо бо шарҳи фарҳанги «Бурҳони қотеъ» оварда шуда, мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Масалан, калимаи «**чаз** – дунбаи биришташуда бошад, ки бар рӯи оши орд резанд⁷⁵».

3.1.3. Вожагони марбут ба абзори соҳаи пазандагӣ. Дар зерфасли мазкур он асбобу абзорҳое, ки барои пухтупаз истифода мешаванд ва дар асоси маводи фарҳанг тафсир шудаанд, таҳлил карда мешаванд. Ҳар як абзори соҳаи пазандагӣ ба худ номи махсус дорад ва он амали пухтанро ба анҷом мерасонад. Монанди *табанга, табурук ва табук, тоба, това чӯба, чӯча, нафруч, невора, вардана, потила диг, газганд, қозқон, колуша, ҳарқора пойпил, тифог, тақӯк, тағоб, ҷуръадон, парвезан, ширзана, широна, карсон, чошкдон, ванд, кандурӣ* ва ғ.

3.1.4. Маводи тайёри соҳаи пазандагӣ. Ба ин қисмат вожаҳое дохил мешаванд, ки онҳо аллакай омода шуда, бо вожаҳои гуногун номгузорӣ шудаанд. Маводи тайёри соҳаи пазандагиро вобаста ба самтҳояш ба гурӯҳҳо тақсим намудем. Ба монанди: **3.1.4.1. Номгӯи хӯрок вобаста ба вақт ва ҷойи тановули он** (*пасшом, пешхӯрд ва ғ.*); **3.1.4.2. Хӯрокиҳои ширӣ** (*тарф, катах* ва ғ.); **3.1.4.3. Навъи ҳалво ва шириниҳо** (*обдандон, ангабина, мушкинак, баргӯл, пониз*) ва ғ.; **3.1.4.4. Навъҳои нон** (*арзанин, сангола, жағора, кашкина, чопотӣ // чапотӣ*).

Дар хулосаи диссертатсия зикр мешавад, ки забони тоҷикӣ аз ҷиҳати лексикӣ мукаммал буда, таркиби лексикӣ он аз ҳисоби ҷи вожаҳои худӣ ва ҷи иқтибосӣ хеле пурғановат гаштааст. Аммо забон ҳамеша дар ҳоли такомул ва ташаккул қарор дорад ва бешубҳа ҷанбаҳои гуногуни забон ба таҳаввулот дучор мегарданд. Аз ҷумла, дар таркиби лексикӣ забон вожаҳои нав ворид мешаванд, баъзе аз онҳо мавриди истеъмоли дигар вожа ё истилохро маҳдуд мекунад ва худ ҷойгузини он мегардад. Қисме аз вожаҳо ба қабати камистеъмол ва ё умуман архаистии забон дохил мешаванд, ки ҷунин ҳодисаҳо дар забон пайваста ба амал меоянд. Вале фарҳангномаҳо ягона осоре мебошанд, ки вожаҳои азбайнрафта, кӯҳнашуда, камистеъмол, асли, иқтибосӣ, умумистеъмол ё навро пурра дар худ фаро мегиранд. Фарҳангномаи «Бурҳони қотеъ» аз зумраи ҷунин асарҳост, ки дар худ вожаҳои истилоҳоти бешумореро дар бар гирифтааст. Хусусан, вожаҳои марбут ба хунароҳои мардумӣ дар фарҳангномаи мазкур мавқеи хосаеро касб мекунанд.

---

⁷⁵ Мухаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 316.

Таҳлили вожағони ҳунарҳои мардумӣ дар фарҳангномаи «Бурҳони қотеъ» аз назари этнолингвистӣ, ки дар қори мазкур анҷом пазируфт, нишон дод:

1. Фарҳангномаҳо воқеаҳои гуногуни рӯзгор, анъанаҳои фарҳангӣ, шеваҳои лаҳҷаҳои гуногун, ҳаёти маънавии мардумро муаррифӣ намуда, дар онҳо хусусиятҳои маданияту таърихӣ ва ҳаёти инсоният маҳфуз нигоҳ дошта мешавад [2-М, 4-М, 5-М].

2. Фарҳангномаҳо маҳзани тафсирдиҳандаи вожаҳо, ки дар онҳо ин вожаҳо истилоҳҳо аз замонҳои хеле қадим маҳфуз нигоҳ дошта шуда, то замони муосир интиқол ёфтаанд, ҳамчун таҳқиқоти исботшуда дар илми забоншиносӣ қорбарӣ мешаванд [2-М, 4-М, 5-М, 9-М, 10-М].

3. Фарҳангномаҳои классикӣ тоҷику форс дар таърихи забоншиносии тоҷик нақши муҳимро ба ҷо меоранд. Онҳо ҷаҳони андеша ва олами атрофи ниёгонро, ки ҳазорсолаҳо маҳфуз мондаанд, инъикос мекунанд. Онҳоро метавон дастоварди бузурги этнолингвистӣ доир ба забон ва фарҳанги ориёитаборӣ тоҷик номид, зеро тавассути ин фарҳангномаҳо аз ҷаҳони мардуми он давра, тарзи зисту зиндагонӣ, истифодаи номи ашёву асбобҳо, расму анъанаҳо, маросимҳо ва андешаву афкори онҳо огоҳӣ пайдо кард [2-М, 4-М, 5-М, 9-М, 10-М].

4. Фарҳанги «Бурҳони қотеъ» дар баробари дигар фарҳангномаҳо ҳамчун сарчашмаи таҳқиқоти этнолингвистика ба шумор меравад. Он дастоварди бузурги ҳамон давра буда, бо фаро гирифтани зиёда аз 20000 моддаи луғавӣ ҷойи намоёнро ишғол намудааст ва ҳамчун манбаи асосии пажӯҳиши этнолингвистика маҳсуб меёбад [2-М, 4-М, 5-М, 9-М, 10-М].

5. Моддаҳои луғавӣ марбут ба лексикаи ҳунарҳои мардумӣ дар фарҳангномаи «Бурҳони қотеъ» гувоҳи онанд, ки ҳунарҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ дар гузашта хеле ривож дошта, дорои истилоҳоти маҳсули худ будаанд. Муаллифи фарҳангномаи «Бурҳони қотеъ» дар тафсири вожаҳои марбут ба соҳаҳои мазкури ҳунарҳои мардумӣ баъзе хусусиятҳои миллӣ, урфу одат ва анъанаҳои мардумро низ тафсир намудааст, ки аҳамияти маҳсули этнолингвистиро қасб намудаанд [1-М, 2-М, 3-М].

6. Калимаҳои лексикаи ҳунарҳои ресандагӣ, бофандагӣ ва дӯзандагӣ барои муайян намудани мавқеи ин ё он ашё дар ҳаёти инсон меъёри муҳим шуда метавонанд. Қайд бояд намуд, ки мақом ва моҳияти аслии ин вожаҳо ҷи қадар зиёд бошад, ба он ҳамон қадар гурӯҳи калимаҳою вожаҳо вобаста мегардад [1-М, 2-М, 3-М, 5-М].

7. Хусусиятҳо ва мавқеи қорбурди вожаҳои марбут ба соҳаҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ дар фарҳангномаи «Бурҳони қотеъ», ки меҳвари пажӯҳиширо ташкил медиҳанд, аз ҷониби муаллиф хеле дақиқ ва мулоҳизакорона баррасӣ шуда, вожаҳо ва истилоҳҳои ин ё он моддаи луғавӣ шарҳу тафсир шудаанд [1-М, 3-М, 4-М].

8. Дар маҷмуъ барои соҳаҳои бофандагӣ 253, ресандагӣ 81, дӯзандагӣ 134, пазандагӣ ва хӯрокворӣ 247 маводи луғавӣ (вожа ё истилоҳ) дар асоси фарҳанги «Бурҳони қотеъ» тафсир шудаанд, ки онҳо дар маҷмуъ 715 вожа ё истилоҳи тоҷикӣ ва калимаҳои иқтибосиро аз забонҳои арабӣ, туркӣ, ҳиндӣ ва ғ. ташкил медиҳанд [1-М, 2-М, 3-М, 5-М].

9. Дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» ба ғайр аз тартиб ва тарзи ифода бо нигоҳ доштани сохтори лексикографияш ҳамчун принципи маъмули шарҳу эзоҳдиҳии маънои вожаю истилоҳҳо, тафсири муфассал, тафсир ба воситаи муродифҳо, мутазодҳо, ҳамгунҳо ва ғайра ба воситаи муқоиса шарҳ додани маънои вожаю истилоҳҳои ҳамқолибу ҳамвазну ҳаммаъно мушоҳида мешавад. Қариб тамоми вожаю истилоҳҳои мавриди шарҳи фарҳанг бо чанд мазмун тасдиқ ва исбот шудаанд [9-М, 10-М].

10. Вожаҳои ҳунарҳои мардумӣ дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» хеле зиёд буда, дорои вижагиҳои хос мебошанд. Қисми зиёди вожаҳои марбут ба ҳунармандӣ, баҳусус, бофандагӣ, ки дар фарҳанг тафсир шудаанд, таркиби луғавии забони тоҷикиро ташкил дода, имрӯз низ дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон мавриди истифода қарор доранд, ки шаҳодат аз қадимӣ будани ҳунари бофандагӣ дар миёни мардуми тоҷикро медиҳад [9-М, 10-М].

11. Баъзе аз вожаҳои аслии тоҷикӣ ва иқтибосие, ки дар фарҳангномаи «Бурҳони қотеъ» маҳфуз мондаанд, имрӯз дар истифода қарор надоранд. Чунончи, а) *вожаҳое, ки номи касбро ифода мекунад: бофкор, чулоҳ, чулоҳа, чулах, чашма, чашира, тортан, дебоҷӣ ва ғ.*; б) *вожаҳое, ки ифодакунандаи номи масолеҳи бофандагӣ мебошанд: кумола, лос, лоҳ, цағришта, тон, чилла, фалот, тона ва ғ.* в) *вожаҳое, ки ифодакунандаи абзори бофандагӣ мебошанд: парвон, почоҳа, чӯбкаиш, чӯбакин, мушта, фахлама, қомаҳона, қомадон, шона, кафтарӣ ва ғ.* [5-М, 9-М, 10-М].

12. Фарҳангномаи «Бурҳони қотеъ» асари лексикографиест, ки маводи зиёди луғавиро фаро гирифта, аз як тараф, ҳамчун луғати мукаммали тафсирий ва аз тарафи дигар, ҳамчун асари бебаҳои этнолингвистӣ хизмат мекунад. Ҳарчанд фарҳанг дар асоси қонунҳо ва усулҳои асосии фарҳангномаҳои этнолингвистӣ таълиф нагардидааст, аммо бо фарогирии маводи луғавӣ чун як асари пурқимати этнолингвистӣ арзёбӣ мегардад [1-М, 2-М, 3-М, 4-М].

13. Таҳқиқи вожаҳои ҳунарҳои мардумӣ дар фарҳангномаи «Бурҳони қотеъ», аз қабилӣ бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ нишон дод, ки мавқеъ ва вазифаҳои лексикӣ онҳо дар таркиби луғавии забони муосири тоҷикӣ побарҷо буда, маъно ва ифодаҳои ин вожаҳо бо шарҳи луғавӣ, ҳатто баъзан бо истифода аз тафсири дигар фарҳангномаҳо нишон дода шудааст [1-М, 2-М, 3-М].

14. Ворид гардидани калимаҳо аз дигар забон на танҳо тағйиротро дар таркиби луғавии забон ба вучуд меоварад, балки дар тафаккури соҳибзабонон низ дар робита ба ин ё он мероси моддиву маънавӣ таҳаввулотро ба вучуд меоварад, ки ба тағйироти фарҳангӣ низ бе таъсир наместонад. Вожаҳо, ки ҳамчун иқтибос аз дигар забон гирифта шудаанд, дар «Бурҳони қотеъ», аз ҷумла, дар таркиби моддаҳои луғавии марбут ба соҳаи ҳунармандӣ низ фаровон истифода шудаанд [1-М, 2-М, 9-М, 10-М].

15. Иқтибосшавии вожаҳо, аз қабили воҳидҳои луғавии маъмули байни забонҳо ба ҳисоб меравад. Дар моддаҳои луғавии «Бурҳони қотеъ» низ вожаҳои зиёд аз забонҳои арабӣ, юнонӣ, туркӣ, ҳиндӣ, суриёнӣ бештар дар таркиби маводи луғавии ҳунарҳои мардумӣ ба мушоҳида мерасанд. Мавқеи истеъмоли вожаҳои ин гурӯҳ гуногун буда, бархе аз ҷиҳати маъно ба ҳамдигар ягон муносибат надоранд ва баъзеашон бо сермаъноии худ фарқ мекунанд [5-М, 9-М, 10-М].

16. Баъзе вожаҳои ҳунарҳои мардумиро этнографизмҳо ташкил медиҳанд, ки маъно ва ифодаҳои онҳо дар раванди ташаккули таърихии забон ва фарҳангҳои мардумӣ ба вучуд омада, ҳар яке ҳамчун мероси моддӣ таърихи алоҳида доранд [1-М, 2-М, 4-М, 5-М, 10-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Дар заминаи таҳқиқоти анҷомпазирфта чунин тавсияҳои илмӣ манзур карда мешавад:

1. Диссертатсияи мазкур метавонад барои қорҳои таҳқиқотии минбаъда дар забоншиносии қавмӣ, фарҳангшиносии тоҷик мусоидат намояд.

2. Натиҷаҳои таҳқиқот барои ҳаллу фасли бархе аз масъалаҳои амалӣ ва назариявии самтҳои номбурда метавонанд истифода шаванд ва ҳамчун асос ва замима барои пажӯҳиши минбаъдаи илмию назариявии этнолингвистика, фарҳангшиносии тоҷик хидмат намояд.

3. Дар таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз фанҳои забоншиносии қавмӣ (этнолингвистика), луғатшиносӣ ва шевашиносӣ натиҷаҳои таҳқиқотро низ истифода бурдан мумкин аст.

4. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар раванди таълими курсҳои забоншиносии қавмӣ, луғатшиносӣ, луғатшиносии тоҷик ва шевашиносӣ, инчунин, барои гузаронидани семинарҳо ва курсҳои махсус аз фанҳои забоншиносии қавмӣ (этнолингвистика) ва луғатшиносии тоҷик истифода бурда шаванд.

5. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқотро барои тайёр намудани мавод ва дастурҳои омӯзиши забони тоҷикӣ, хусусан, луғатшиносӣ ва луғатшиносии тоҷик дар мактабҳои олии ҳангоми гузаронидани курсҳои махсус, семинарҳо ва лексияҳо метавон истифода кард.

6. Дар таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз фанҳои забоншиносии қавмӣ (этнолингвистика), луғатнигорӣ ва шевашиносӣ натиҷаҳои таҳқиқотро низ истифода бурдан мумкин аст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

1) Мақолаҳои муаллиф:

- [1-М]. **Буриева Ш. Б.** Инъикоси истилоҳоти бофандагӣ дар «Бурҳони қотеъ» / Б. Ш. Буриева // Ахбори Академия, серияи филологӣ. – Душанбе: Дониш, 2019.– № 2 (256). – С. 226-229.
- [2-М]. **Буриева Ш. Б.** Тафсири истилоҳоти дӯзандагӣ дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» / Б. Ш. Буриева // Суханшиносии Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакии АМИТ (маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2019, №3. - С. 83-94.
- [3-М]. **Буриева Ш. Б.** Лексикаи пазандагӣ дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» / Б. Ш. Буриева // Ахбори Академия, серияи филологӣ. – Душанбе: Дониш, 2019.– № 3 (256). – С. 181-186.
- [4-М]. **Буриева Ш. Б.** Тобишҳои услубию маъноии вожаҳои марбут ба хунармандӣ бар мабноси фарҳанги «Бурҳони қотеъ» / Б. Ш. Буриева // Паёми Донишқадаи забонҳо (маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2020, №4 (40) - С. 76-83.
- [5-М]. **Матробиён С. Қ., Буриева Ш. Б.** Вижагиҳои этнолингвистии моддаҳои луғавии лексикаи бофандагӣ, ресандагӣ ва дӯзандагӣ дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» / Қ. С. Матробиён// Б. Ш. Буриева // Ахбори Академия, серияи филологӣ. – Душанбе, 2024.– №3 (256). – С. 181-186.

2) Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар дигар маҷмуаҳои илмӣ:

- [6-М]. **Буриева Ш. Б.** Сиёсати давлатӣ оид ба забон дар замони Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Б. Ш. Буриева // Забоншиносӣ. Маҷаллаи «Масъалаи илмҳои гуманитарӣ». – Хоруғ, 2020. – №3. – С. 73-82.
- [7-М]. **Буриева Ш. Б.** Забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯкни тамаддунсози миллат / Б. Ш. Буриева // маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ таҳти унвони «Тоҷнома» – суботи сиёсӣ-фарҳангӣ ва ваҳдати миллӣ. – Душанбе, Китобхонаи миллии Тоҷикистон, 2021. – С. 252-259.
- [8-М]. **Буриева Ш. Б.** Муаррифиқунандаи забону фарҳанги миллати тоҷик / Б. Ш. Буриева // маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Пешвои миллат ва рушди забони давлатӣ». – Душанбе, ҚДММ «Истиқлол – 2019», 2022. – 362 с.
- [9-М]. **Матробиён С. Қ., Буриева Ш. Б.** Лексикаи хунарҳои мардумӣ дар асоси фарҳанги «Бурҳони қотеъ» ва рушди он дар замони муосир / С.Қ. Матробиён, Б. Ш. Буриева // маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ таҳти унвони «Забон дорӣ, ҷаҳон дорӣ». – Хучанд, 2023. – С. 288-298.

[10-М]. **Буриева Ш. Б.** Манобеи ташаккули лексикаи ҳунарҳои мардумӣ дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» / Б. Ш. Буриева // маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ таҳти унвони «Нақши Пешвои миллат дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва таъсири он дар рушди муносибатҳои байналмилалӣ». – Душанбе: ҶДММ «Аршам», 2024. – С. 53-62.

АННОТАТСИЯ

диссертатсияи номзадии **Буриева Шахноза Бекмуратовна** дар мавзуи «**Таҳлили этнолингвистии лексикаи хунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи фарҳангномаи «Бурҳони қотей»)**» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ)

Калидвожаҳо: *вожагон, лексика, этнолингвистика, этнографизмҳо, хунарҳои мардумӣ, лексикаи бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ, пазандагӣ, «Бурҳони қотей», фарҳангнома, забони тоҷикӣ, арабӣ, туркӣ, ҳиндӣ ва ғ.*

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳлил ва баррасии вижагиҳои этнолингвистии лексикаи хунарҳои мардумӣ ва хусусиятҳои маъноию манобеи ташаккули вожаҳо дар заминаи фарҳангномаи «Бурҳони қотей» дар муқоиса бо маводи луғавии фарҳангномаҳои муосири забони тоҷикӣ анҷом дода мешавад.

Баррасии этнолингвистии лексикаи хунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ дар асоси маводи фарҳангномаи «Бурҳони қотей» дорои вижагиҳои хоси худ буда, ҳамчун мавзуи мубрам дар забоншиносии тоҷик бори аввал ба сурати рисолаи илмӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар диссертатсия оид ба вижагиҳои этнолингвистии моддаҳои луғавии «Бурҳони қотей» марбут ба лексикаи соҳаҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ иттилоъ дода шуда, моҳияти этнографизмҳо (лексикаи этнографӣ) ҳамчун моддаҳои луғавии фарҳангномаи мазкур мавриди таҳқиқ қарор гирифта, таснифоти маъноии онҳо нишон дода мешавад.

Натиҷаҳои бадастоварда барои муҳаққиқон ва забоншиносон ҳамчун як воситаи муҳим кумак хоҳад расонд, зеро дар ин кор роҳҳои ташаккул ва таҳаввули вожагони хунарҳои мардумӣ таҳқиқ гардида, таҳлили этнолингвистӣ шудаанд. Маҳз, далелҳои ёфтшуда роҳҳои тайкардаи забони тоҷикиро дар марҳилаҳои гуногуни инкишоф инъикос намуда, роҳҳои пешгирии хавфи ба фарҳанги миллӣ бегона мондани вожаҳои аслии соҳаҳои хунармандиро дар шароити ҷаҳонишавӣ нишон медиҳад. Даствардҳои диссертатсияро метавон дар донишгоҳу донишкадаҳо мавриди дарсҳои амалии вожашиносӣ, луғатнигорӣ (лексикография), шевашиносӣ ва баррасии масъалаҳои этнолингвистӣ ҳамчун воситаи ёрирасони таълим истифода намуд. Ҳамчунин, диссертатсия дар навиштани асарҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ ва фарҳангномаҳо маводи фаровон дода метавонад.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИИ НАУК ТАДЖИКИСТАН
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛОХ РУДАКИ**

На правах рукописи

УДК: 491.550-3: 902.7 (575.3)

БУРИЕВА ШАХНОЗА БЕКМУРАТОВНА

**ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЛЕКСИКИ
НАРОДНЫХ РЕМЕСЕЛ В ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ
(на основе материала словаря «Бурхони котеъ»)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата
филологических наук по специальности
10.02.00 – Лингвистика (10.02.01. – Таджикский язык)

Душанбе – 2024

Диссертация выполнена в отделе таджикского языка Института языка и литературы имени Абуабдуллох Рудаки Национальной Академии наук Таджикистана.

Научный руководитель: **Матробиён Саодатшо Қосимзода** – доктор филологических наук, доцент, депутат Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан

Официальные оппоненты: **Хомидов Дилмурод** – доктор филологических наук, профессор кафедры истории языка и типологии Таджикского национального университета

Бобомуродова Махбуба – кандидат филологических наук, доцент кафедры методики преподавания языка и литературы Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Ведущее учреждение: Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава

Защита диссертации состоится «11» февраля 2025 года, в 13:30 часов на заседании диссертационного совета 6D. КОА-067 при Институте языка и литературы имени Абуабдуллох Рудаки Национальной Академии наук Таджикистан (Республика Таджикистан, 734003, г. Душанбе, проспект Рудаки, 21).

С диссертацией и автореферата можно ознакомиться в научной библиотеке и на сайте Института языка и литературы имени Абуабдуллох Рудаки НАНТ www.izar.tj

Автореферат разослан «_____» _____ 2025 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук**

Мухамедходжаева Р.А.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Актуальность темы исследования. Лексика народных промыслов, будучи одной из важнейших областей лексикологии, считается и важнейшим вопросом этнолингвистических исследований. Ведь современная этнолингвистика не только занимается изучением и исследованием духовного и культурного наследия, но и помимо изучения материального наследия, помогает носителям языка понимать окружающий мир.

Народные промыслы являются частью материального наследия носителей языка и формировались и развивались в разные исторические периоды. Некоторые народные промыслы, использовавшиеся в прошлом, используются и по ныне.

Лексика любого языка состоит из слов, точно выражающих определенные понятия и присутствующих во всех языках, независимо от разных областей, таких как медицина, сельское хозяйство, право, финансы, точные науки, техника и т.д. Если некоторые слова сопровождали эти отрасли на протяжении всей истории, то некоторые из них вышли из употребления в ходе истории, и были заменены новыми словами.

Устаревшие или малоупотребительные слова, относящиеся к народным промыслам, сохранились лишь в древних лексиконах, и сегодня мы можем возродить и использовать некоторые из них как термины этой области. С другой стороны, такие слова являются отражением культуры наших предков и отражают прошлую жизнь. Поэтому с бытом прошлых лет, их материальной и духовной жизнью мы знакомимся через словари, с толкованием слов, относящихся к ремесленной промышленности. Возникла необходимость начать исследование лексики народных промыслов с этнолингвистической точки зрения на основе словаря «Бурхони котеъ». «Бурхони котеъ» – одна из наиболее полных толковых словарей, написанных в XVII веке Мухаммадом Хусейном Бурханом и дошедшая до нашего времени.

Толкования словарных единиц, связанных с лексикой народных промыслов и их выразительными понятиями, являются одним из важнейших исследовательских задач данной диссертации. Однако в связи с многогранностью и обширностью областей народных промыслов в диссертационную работу вошли не все, а лишь часть из них, такие как ткачество, шитьё, прядение и кулинария.

Лексика народных промыслов таджикского языка богата и красочна. Это разнообразие проявляется в существовании разных смысловых пластов и множества тематических групп слов, элементов цитирования из других языков, многозначных и односложных единиц, синонимов и омонимов, антонимов и эквивалентов, значений и фразеологических составов, шаблонов и специальных средств словообразования и формулировки и тому подобное.

Актуальность данной темы заключается в том, что проблемы этнолингвистического исследования лексики народных промыслов таджикского языка (в материале «Бурхони котеъ») в настоящее время многие теоретические вопросы в рамках научных исследований ещё не получили своего должного освещения. Данная тема ставит перед нами необходимость глубокого изучения и исследования таких народных промыслов, как ткачество, прядение, шитье и кулинария, и все это отражает новизну темы исследования.

Учитывая значимость этих аспектов языка, мы выбрали этнолингвистический анализ лексики народных промыслов в основе материала «Бурхони котеъ».

Степень изученности темы. Исследования слов народных промыслов как части лексической единицы являются предметом анализа и рассмотрение лингвистических исследований, и в последние годы все больше внимания уделяется его теоретическим и практическим вопросам.

Слова, связанные с ткацким ремеслом в таджикском языке были исследованы исследователями С. Усмонова¹, Г. В. Набиева², Б. Мирзоева³ и др.

В своей научной работе исследователь Мирзоева Б. в основном дает сведения о народных промыслах, рассматривает его с точки зрения этнографии и выражает свое мнение следующим образом: «Ткачество – одна из традиционных профессий таджикского народа, и рабочий процесс этого ремесла начинается с выбора сырья, хлопка или ваты, чесания, измельчения хлопка, прядения, крашения канатов, связывания канатов в цехе и т.д.»⁴.

Есть очень интересная информация о лексике ремесел, а также в исследовательских работах, связанных с диалектологией. В том числе, исследователи А. Л. Хромов⁵, М. С. Андреев⁶, Р. Л. Неменова, Г. Джураев⁷, Р. М. Махмудов, Б. Бердиев⁸, Ш. Исмоилов⁹, Н. Гадоев¹⁰, Р. Сангинова¹¹, С.

---

¹Усмонова, С. Об изучении профессиональной терминологии в таджикском языке / С. Усмонова // Известия АН Тадж ССР- Отд. обществ. наук – №3. –1963.

²Набиева, Г. В. Инкишофи лексикаи сарулибос / Г. В. Набиева // Забоншиносии тоҷик. – Душанбе, 1980.– С.39-38.

³Мирзоева, Б. Омода намудани омӯзгорони ояндаи технология ва соҳибкорӣ тавассути хунароҳи анъанавии занонаи тоҷикӣ дар замони муосир / Б. Мирзоева. – Кӯлоб, 2020. – 193 с.

⁴Мирзоева, Б. Омода намудани омӯзгорони ояндаи технология ва соҳибкорӣ тавассути хунароҳи анъанавии занонаи тоҷикӣ дар замони муосир / Б. Мирзоева. – Кӯлоб, 2020. – 193 с. – С.63

⁵Хромов, А. Л. Говоры таджиков Матчинского района / А. Л. Хромов. – Душанбе, 1962. – 215 с.

⁶Андреев, М. С. Материалы по этнографии Ягноба (записи 1927-1928 гг.). / М. С. Андреев. – Душанбе: Дониш, 1970. – 192 с.

⁷Неменова, Р. Л. Чӯраев, Ф. Шеваи чанубии забони тоҷикӣ / Р. Л. Неменова, Ф. Чӯраев. – Нашриёти «Дониш»: Душанбе, 1980. – 336 с.

⁸Махмудов, М., Чӯраев, Ф., Бердиев, Б. Фарханги гӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ / М. Махмудов., Ф. Чӯраев., Б. Бердиев. – Душанбе, 2012. – 946 с.

⁹Исмоилов, Ш. Топонимия Каратегинской долины Таджикистана (лингвистическое исследование): автореф. дисс... канд. филол. наук / Ш. Исмоилов. – Душанбе, 1999. – 38 с.

¹⁰Гадоев, Н. Лексика тагновского говора: из группы юго-восточных говоров кулябского диалекта: автореф. дисс... канд. филол. наук / Н. Гадоев. – Душанбе, 2009.

Хоркашев¹² (Рахматуллозода С.), Г. З. Абдуллоева¹³, И. Сулаймонов¹⁴, С. Шердилова¹⁵ и другие обращали внимание на этот вопрос при исследовании того или иного говора таджикского языка.

Стоит отметить, что отечественные лингвисты А. Капранов¹⁶, Х. Рауфов¹⁷, А. Сангинов¹⁸, Д. Бахриддинов¹⁹, А. Отахонова²⁰, Ф. Мирзоёров²¹, П. Нуров²², М. М. Махмудова²³ и другие проанализировали некоторые словари для подбора терминов разных отраслях, в том числе и в народном промысле.

Однако полноценное научное исследование словаря «Бурхони котей» в области ремесел, особенно ткачества, прядения, шитья и кулинарии, не завершено. Следует отметить, что словарь «Бурхони котей» впервые был издан в Калькутте в 1818 году. Впоследствии Мохаммади Муин публикует «Бурхони котей» со сравнениями и дополнениями в четырех томах в 1952-56 гг. Затем Амон Нуров подготовил словарь «Бурхани котей» в трёх томах (1993, 2004, 2014 годы) и издал его в Душанбе. Исследование и изучение данной темы диссертации основано на публикации А.Нурова.

Цель и задачи исследования определить понятия и значения лексики ткачества, прядения, шитья и кулинарии в таджикском языке на основе материала «Бурхони котей» путем изучения их этнолингвистических особенностей.

---

¹¹Сангинова, Р. И. Лексика канибадамского говора таджикского языка: автореф. дисс... канд. филол. наук. / Р. И. СангиноваЗабони тоҷикӣ. –Душанбе, 2012. – 24 с.

¹²Хоркашев, С. Ташаккули таркиби луғавӣ ва калимасозӣ / С. Хоркашев. – Душанбе, 2014. – 80 с.

¹³Абдуллоева, Г. Лексикаи каратагского говора. / Г.З. Абдуллоева. Душанбе, 2013. – 189 с

¹⁴Сулаймонов, И. Лексика говора горного Гиссара: автореф. дисс... канд. филол. наук / И. Сулаймонов. – Душанбе, 2019. – 24 с

¹⁵Шердилова С. Таҳқиқоти этнолингвистии лексикаи гӯйиши тоҷикони водии Горон (аз гурӯҳи лаҳҷаҳои шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ) / С. Ф. Шердилова. – Душанбе, 2022. - 199 с.

¹⁶Капранов, В. А. «Луғати фурс»-и Асади Тӯси и его место в истории таджикской лексикографии, Изд-во АН Тадж. ССР / В. А. Капранов– Душанбе, 1964. – 127 с.

¹⁷Рауфов Х. «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» ҳамчун сарҷашмаи лексикографии тоҷику форс / Х. Рауфов. – Душанбе, 1973. – 191с.

¹⁸Сангинов, А. Фарҳанги «Баҳори Ачам» ва характеристикаи лексикографии он / А. Сангинов. – Душанбе, 1973.

¹⁹Бахриддинов, Д. «Ҷароғи ҳидоят»-и Сирочиддин Аламхони Орзу ва муқоисаи он бо лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / Д. Бахриддинов. – Душанбе, 1981 (дастнависи диссертатсия таҳти рақами 28, китобхонаи ИЗА ба номи Рӯдакӣ).

²⁰Отахонова, А. «Фарҳангнома»-и Ҳусайн Вафой / А. Отахонова // Армуғон (Масъалаҳои филологияи тоҷик). – Душанбе: Дониш, 1986. – 124 с.

²¹Мирзоёров, Ф. Н. Грамматические комментарии в таджикских толковых словарях XVI-XIX вв.: автореф. дисс... канд. филол. наук / Ф.Н. Мирзоёров. – Душанбе, 2011. – 25 с.

²²Нуров, П. Фарҳанги мухтасари русӣ ба тоҷикии истилоҳоти илмҳои дақиқ ва техникаӣ / П. Нуров. – Душанбе: матбааи Royal Gigin, 2013. – 620 с.

²³Махмудова М. М. Традиционный костюм второй половины XIV-первой половины XVIII вв. как часть истории культуры таджикского народа (по материалам письменных источников): автореф. дисс... канд. филол. наук / М. М.Махмудова. –Душанбе, 2022. -23 с.

Что касается рассмотрения важнейших целей исследования, то в качестве основных задач диссертации принято решение следующих вопросов:

- тематическая классификация лексических единиц, связанных с областью ремесел и спецификой ткацкого, прядильного, швейного и кулинарии в «Бурхони котеъ»;
- комплексное изучение этнолингвистических особенностей слов, связанных с ткачеством, прядением, шитьем и кулинарией в материале «Бурхони котеъ»;
- определение значения и места слов, относящихся к народным промыслам, в воплощении жизни и быта прошлого;
- определение лексических функций и способов употребления слов, связанных с ткачеством, прядением, шитьем и кулинарией в таджикском языке;
- анализ смысловых особенностей лексики народных промыслов;
- выявление и рассмотрение заимствованных слов с арабского, турецкого, индийского и других языках на основе материала «Бурхони котеъ»;
- анализ и исследование значения слов народных ремесел в современном таджикском языке, которые использовались в «Бурхони котеъ».

Объектом исследования диссертационной работы является слова народных промыслов на основе материала словаря «Бурхони котеъ», этнолингвистический анализ который остался вне поля зрения исследователей и проводится как отдельный объект исследования впервые.

Предмет исследования. Этнолингвистическое исследование и анализ лексики народных промыслов на основе материала словаря «Бурхони котеъ».

Методы исследования. Исследование темы проводилось на основе изобразительно-синхронного и этнолингвистического метода (методы этносемантики, компонентного анализа, ретроспективного анализа, диахронического анализа лексической группы). Также для определения смысловых особенностей и источников формирования лексики народного промыслов использовался сопоставительный анализ, а для выяснения исследуемых вопросов - методы интерпретации.

Теоретические и методологические основы исследования. Теоретическую основу диссертации составляют научно-теоретические работы лингвистов, проводивших ценные исследования в области этнолингвистики, лексикологии, лексикографии и диалектологии. В частности, по этнолингвистическим вопросам лексики в таджикском языкознании, мы опирались на теории исследователей Ш. Рустамов, С. Назарзода, М. Аламшоев, О. Махмаджонов, С. Рахматуллозода, О. Касимов, С. Матробиён, Х. Кабиров, А. Мирбобоев, Ш. Некушоева, М. Броимшоева, и других. Также в данном исследовании проявили интерес к мнениям таджикских ученых Л. Неменовой, Г. Джураева, Т. Максудова, М. Эшниязова, М. Махмудова, Ш. Исмаилова, Н. Гадоева, Р. Сангиновой, Г. Абдуллоевой, И. Сулаймонова и др.

Теоретическую основу диссертации, а также работы и статьи известных европейских и российских учёных составляют исследования В. фон Гумбольдта, Г. Э. Сепира, Б. Уорфа, Ф. Я. Буслаева, А. А. Минаева, А. А. Потебня, В. А. Звингенцева, В. М. Алпатова, Н. И. Толстого, С. М. Толстая, В. Н. Топорова, Л. Н. Виноградовой, А. В. Гур, Б. Серебренникова, А. Ф. Журавлева, В. В. Иванова, М. М. Копиленко, А. С. Герд, Е. В. Перехвалская, А. А. Плотниковой, З. Д. Поповой, И. А. Стернина и других, предоставившие информацию по теоретическим вопросам этнолингвистики.

Также в качестве теоретической и практической основы были использованы исследовательские работы, связанные с лексикографией и лексикологией, такие как исследования А. Капранова, Х. Рауфова, А. Сангинова, М. Солиевой, С. Усмановой, Г. В. Набиевой, Х. Меджидова, Х. Талбаковой, А. Нурова, А. Мамадназарова и другие.

Основная исследовательская база. Диссертация разработана на основе материала «Бурхони котеъ». Анализ и сравнение были использованы из «Словаря таджикского языка», «Толковый словарь таджикского языка» и других словарей разных периодов, таких как «Тухфат-уль-Ахбаб» Хафиза Убахи, «Гияс-уль-Лугот» Гиясуддина Мухаммада, «Словарь Джахангира» и др.

Научная новизна исследования. Новизна исследования выражается в том, что впервые на основе словаря «Бурхони котеъ» с этнолингвистической точки зрения исследована лексика народных промыслов, таких как ткачество, прядение, шитье и кулинария по отдельности. При этом впервые посредством этнолингвистического анализа словарных единиц устанавливаются важнейшие стороны жизни и быта предков, их обычаев и культуры. Также впервые проведен анализ значения слов, относящихся к народному промыслу, в сравнении с современностью и их использования в современном таджикском литературном языке.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Лексические единицы толковых словарей считаются одним из важнейших аспектов этнолингвистических исследований и представляют собой высокий уровень интерпретации особенностей культуры и окружающего мира носителей и они могут отражать историческое становление и развитие любого народа и нации, а также служить важным источником для ознакомления и изучения истории, культуры и цивилизации иранского народа.

2. Слова, относящиеся к народным промыслам, вошедшие в книгу «Бурхони котеъ», отражают быт, обычаи и национальную культуру предков таджикского народа.

3. Объем лексики и терминов народного промысла путем приведения таджикских слов и слова заимствованных из других языков, таких как арабский, турецкий, хинди и др., использованы в словаре «Бурхони котеъ», отражающем отношения таджикского народа с другими народами мира.

4. Особое место в таджикском языке занимает лексика народных промыслов, основанная на лексических единицах «Бурхони котеъ».

5. Этнолингвистические особенности лексических единиц, связанных с ткачеством и прядением, были проанализированы применительно к повседневной жизни людей, а также в данном словаре выявлены древние слова таджикского языка, что было бы немаловажно для внедрения их в современный таджикский язык.

6. Лексики народных промыслов, такие как ткачества, прядения, шитья и кулинария разделены на группы в соответствии с признанными типами. В зависимости от классификации слова этих ремесел в словаре «Бурхони котеъ» группируются следующим образом: слова, выражающие названия профессии; слова, представляющие материалы данного ремесла; слова, обозначающие инструменты этого ремесла; слова, представляющие готовый материал вышеназванного ремесла.

Теоретическая значимость исследования. В диссертации проанализированы вопросы рассмотрения лексики народных промыслов с этнолингвистической точки зрения. В данной диссертации показаны пути развития и формирования лексики народных промыслов, таких как ткачество, прядение, шитье и кулинария, на основе словаря «Бурхони котеъ» с теоретической точки зрения в исследовании отдельно и комплексно анализировались лексические особенности, источники формирования слов и заимствованные слова. Вопросы, обсуждаемые в диссертации, могут стать теоретическим и практическим материалом для развития различных отраслей лингвистической науки, в том числе лексикологии, диалектологии, лексикографии и особенно этнолингвистики.

Также полученные результаты послужат важным материалом для исследователей и лингвистов, поскольку в данной работе проанализированы и изучены пути формирования и развития лексики народных промыслов. А именно, найденные доказательства отражают пути, пройденные таджикским языком на разных этапах развития, и показывают пути предотвращения опасности превращения исконных слов ремесел в чужеродные национальной культуре в условиях глобализации.

Практическая значимость исследования выражается в том, что материал диссертации, прежде всего, способствует изучению этнолингвистических особенностей лексики, связанной с лексикой народных промыслов таджикского языка. Также собранные и исследованные материалы, связанные с лексикой ткачества, прядения, шитья и кулинарии в таджикском языке, которая сегодня все больше развиваются, могут быть использованы при изучении научных исследований, обогащающих словарный фонд отраслей на таджикском языке.

Результаты диссертации могут быть использованы в университетах и институтах на практических занятиях по лексикологии, лексикографии, диалектологии и этнолингвистическим вопросам в качестве учебного

пособия. Также диссертация может дать большой материал при написании научно-исследовательских работ, учебных пособий и словарей .

Достоверность результатов диссертационной работы выражается в том, что рассматриваемый вопрос проведен путем анализа и учета мнения отечественных и зарубежных исследователей, а в целях закрепления мнения приведены цитаты из работ исследователей данной области. Также результаты исследования основываются на конкретных методологических положениях, разноплановых аналитических материалах в соответствии с целью и задачей исследования, их целью и логикой, а также материалы исследования сравниваются с современными словарями.

В работе были использованы новые лингвистические методы, а для закрепления мнение использовано более 226 научно-исследовательских работ и словарей.

Соответствие темы диссертации паспорту научной специальности. Диссертация посвящена изучению этнолингвистических особенностей лексики народного промысла на основе словаря «Бурхони котеъ». В зависимости от темы исследования, диссертация соответствует научной специальности 10.02.00 – Лингвистика (10.02.01 – Таджикский язык).

Личный вклад исследователя заключается в том, что этнолингвистический вопрос лексики народных промыслов в таджикском языке (на основе материала словаря «Бурхони котеъ») впервые был подвергнут научному анализу и рецензированию и показана глубокие и точные исследования этнолингвистики, связанных с народными промыслами.

Сбор материалов, написание статей по теме и выступления на конференциях по теме диссертации является практической деятельностью диссертанта по диссертационной работе.

Утверждение и внедрение результатов диссертации. Основные результаты диссертации обсуждены и рассмотрены в докладах, научно-практических конференциях Института языка и литературы имени Абуабдуллох Рудаки Национальной академии наук Таджикистана, Комитета языка и терминологии при Правительстве Республики Таджикистан, а также в ежегодных научных и теоретических конференциях профессоров и преподавателей Международного университета иностранных языков Таджикистана имени Сотима Улугзода, Национального университета Таджикистана и других региональных, республиканских и международных конференциях.

Данная диссертация обсуждалась на заседании кафедры таджикского языка Института языка и литературы имени Абуабдуллох Рудаки Национальной академии наук Таджикистана (заседание №6, от 23 июня 2023 года) и рекомендована к защите.

Утверждение и внедрение результатов исследования. Основные положения диссертационной работы изложены в 10 статьях, в том числе 5 из них

опубликованы в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан. Список статей прилагается в конце работы.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы и подготовлен объемом 208 компьютерных страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обоснована актуальность и научная новизна исследования, установлена степень изученности темы, определены цель и задачи исследования, теоретической и практической значимости исследования, указываются использованные методы исследования и источники, сформулированы основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации называется «**Теоретические основы этнолингвистических аспектов таджикских (персидских) словарей**» и состоит из 2 разделов и 2 подразделов.

В первом разделе представлена информация по теме «Этнолингвистика в интерпретации лингвистов». Упомянуто, что этнолингвистика область лингвистической науки, изучающая связь и взаимоотношение языка и этнических особенностей и возникла в начале XX века в Америке, а известные американские учёные Ф. Боас, Б. Уорф и Э. Сепир считаются основателями этой отрасли. Этнолингвистика представляет собой совокупность отношений между языком и культурой, и теоретические и практические исследования выдающихся исследователей в этой области окажут дальнейшую помощь в качестве научного материала.

Исследователи-лингвисты обращают внимание на изучение синхронических частей литературного языка и особенности лексических слов лингвистической науки, отмечают, что этнолингвистика исследует особенности этнической рефлексии, национальной культуры и диалектов. Так как В. В. Воробьев отмечает: «Объект изучения этнолингвистики сравнительно «смешанный» и касается изучения родového языка, диалектов, языковой семьи и древнего языка и культуры»²⁴.

Вторая часть озаглавлена «**Словари как основные источники этнолингвистических исследований**» и содержит подробную информацию о словарях и их позиции как источника этнолингвистических исследований. В словарях этнолингвистические аспекты описываются в этнолингвистике при выражении словарных особенностей путем устранения ограничений лексических единиц в определенных рамках. О. И. Блинова считает создание культурных или этнолингвистических словарей новшеством в языкознании: «Сбор теоретического фонда разделов лингвистической науки привел к тому,

---

²⁴Воробьев В.В. Лингвокультурология: Теория и методы. М. : Изд-во РУДН, 1997. 331 с. –С. 35

что в результате практики она столкнулась с рядом лексикографических новинок. Более того, опыт создания словаря незаменим, он стимулирует и совершенствует теорию языкознания»²⁵.

Таким образом, делается вывод, что все словари, независимо от особенностей их состава, должны служить «зеркалом образа национального языка». Однако словари, написанные с использованием этнолингвистических подходов, являются лучшим отражением культуры, обычаев и традиций народа.

В первом подразделе этого раздела «Сведения о словарях с таджикско-персидским этнолингвистическим аспектом» представлена информация о классических таджикско-персидских словарях, сыгравших важную роль в истории таджикского языкознания и считающихся отражающими национальные обычаи и традиции таджикского народа.

Таджикско-персидские словари содержат много информации, сообщающей о формировании и развитии национальной и языковой самобытности, материальной и духовной жизни человечества в прошлом. Благодаря этим словарям можно лучше понять культурные и языковые аспекты.

Письменные источники таджикского языкознания относятся к VIII-IX векам. Письменные первоисточники наряду с другими письменными произведениями считаются толковыми словарями. На их основе в дохристианскую эпоху, с изобретением письменности, были созданы великие произведения арийских народов, в том числе и таджиков, примером которых являются словари.

По поводу составления таджикских словарей таджикский лингвист С. Матробиён отмечает: «Хотя источники этнолингвистического анализа древней эпохи современного таджикского языка очень богаты, так как исследовательские материалы, посвященные этнолингвистическим проблемам, созданы на основе этнолингвистических подходов, прежде всего, можно упомянуть словари сасанидской эпохи. Следует отметить, что в этих письменных произведениях имеются упоминания о языке и культуре некоторых арийских народов»²⁶.

Второй подраздел этого раздела называется «Бурхони котеъ» - **основной источник этнолингвистических исследований в таджикском языкознании**. Написание словаря «Бурхони котеъ» относится к XVII веку и наряду с другими словарями считается источником этнолингвистических исследований. Его автор Мухаммадхусейн Бурхан - один из крупнейших лексикографов таджикско-персидской литературы, написавший этот ценный труд для чистоты и развития таджикского литературного языка, основываясь

---

²⁵Блинова О. И. Теория → словарь ... // Вопросы лексикографии. 2012. № 1. С. 6–26.

²⁶Матробиён, С. Қ. Этнолингвистикаи тоҷик: паҷуҳиши назарӣ ва амалӣ. Китоби 1./С. Матробиён. – Душанбе: 2023. – 349 с. –С. 144.

на опыте предшествующих ученых. В словаре «Бурхони котей» автором были собраны и проанализированы слова персидского, пехлеви, дари, греческого, сирийского, римского, арабского, турецкого и других языков.

Словари и лексический состав, в которых сохранились слова из языков и диалектов наших предков, отражают лексику, связанную с разными сторонами их повседневной жизни.

Словарь «Бурхони котей» является великим достижением того же периода, она занимает видное место, охватывая более 20 000 словарных единиц, и считается источником этнолингвистических исследований.

Согласно источникам, книга «Бурхони котей» была написана в 1026 году хиджры в Хайдарабаде округа Дакхана, государство Индии. Данный словарь был написан на основе «Фарханги Джахонгири», «Маджма-ул-фурс» Сурури, «Сурмаи Сулаймони» и «Сихох-ул-адвия» Хусайна Ансори. Первой книгой, который автор словаря «Бурхони котей» использовал ее стиль и методы изложения, является «Фарханги Джахонгири» («Словарь Джахангира»).

«Бурхони котей» считается одной из словарей, богатых синонимами, антонимами и омонимами. Эти особенности можно наблюдать при интерпретации словарных единиц. При толковании той или иной лексической единицы автор словаря приводит и их синонимы, в некоторых случаях указывает на значение одного и того же слова. Помимо синонимов, в некоторых лексических единицах также представлены противоположные им слова.

В диссертации анализируются синонимы в сферах ткачества, прядения, шитья и кулинарии, которые помогают в объяснении содержания и значения слова. Например: Автор представляет материал текстильной промышленности, которые изготавливаются из козьей шерсти, используя слово «козья шерсть - волосы, изготовленные из козьей шерсти, мягкие и гладкие». Для пояснения слова «козьей шерсти» поясняются синонимы слов «*пат, тибит, калгар, калак, карак*», которые также означают мягкую шерсть, используемую для изготовления веревки, которая применяется не только в области ткачества, но также использовались в шитье, прядении, сапожном деле и тому подобному. Точно так же слово «тофта» означает *локон, коса, канат*, что являются синонимом слова «тохта», то есть любого предмета, который свивается.

Омонимы представляют собой особую лексико-семантическую группу, они постепенно появлялись в разные периоды развития языка. В словаре «Бурхони котей» омонимы используются в той или иной степени, что можно увидеть в пояснении лексических единиц. Например, «**пряжа** – прядь, будь то шелк или веревка»²⁷ дается в толковании одного и того же слова: «**пряжа** –

---

²⁷Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 3. (тахияи А. Нурув) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 133.

ковер и римский ковер»²⁸; или слово «**сырец**» в словаре трактуется так: «**сырец** – нетканый шелк; **сырой** – кожаная куртка; другие значения слова «**сырой**» – аркан и высокая веревка²⁹». Также, когда говорят **сырой**, имеют в виду неквалифицированного человека и **сырые** – незрелые продукты. Еще слово: «миндаль – шелковый кокон»; это также означает драгоценность и печать кольца; и должно быть, как глаз, сделанное из золота и серебра и пришитое к шапочкам младенцев.

В таджикско-персидской лексикографии структура употребления антонимичных слов имеет своего рода традиционный характер, и они представляют собой понятия, естественно противоположные друг другу. Та же традиция наблюдается и в «Бурхони котеъ»: «пуд (**уток**) – противоположность **тору**³⁰ (нить)...; **астар** (подкладка) – противоположность слову **абра**³¹ (лицевая сторона одежды) и т. д.

Вторая глава диссертации озаглавлена «**Лексико-семантическая характеристика этнолингвистических терминов, связанных с ремеслом ткачества, прядения и шитья в «Бурхони котеъ»,** и в ней группируются и подвергаются этнолингвистическому анализу слова народных промыслов ткачества, шитья и прядения.

Эта глава состоит из трех разделов. В первом разделе речь идет о «**Ткацкой лексике**», которая считается очень древним ремеслом таджикского народа, и анализируются слова и термины ткацкого производства, их состав, а также вопросы, связанные с этой отраслью. Лексика тканье, в свою очередь, делится на следующие группы или подразделы:

2.1.1. Слова, выражающие название ткацкой профессии.

В этом подразделе собрана группа слов, обозначающих название ткацкой профессии, которые широко используются в словаре. Например, «**ткача** зовут ткачом и ткачихой»³²; «**хамгар** – идет в значении ткачиха и ткача»³³. Аналогично в словаре «Бурхони котеъ» зафиксированы такие слова, как «**джолох**», «**джолохак**», «**джолоха**», «**джола**», «**джолаха**», «**джашира**», «**куфшона**», «**тортан**», «**дебоджи**», что означает «**ткач**».

Среди упомянутых слов слова *тортан* и *дебоджи* обозначают имя специалиста. Из авторской интерпретации станет ясно, что *тортан* – это ткач

---

²⁸Там же. – С. 133.

²⁹Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 2. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. –С. 374.

³⁰Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 3. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 250.

³¹Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 1. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 91.

³²Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 1. (тахияи А. Нуров) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 147.

³³Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 3. (тахияи А. Нуров) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 202.

одежд и одеяний, а дебоджи – тот, кто ткёт дебо, то есть **дебо** – это нарядная шелковая ткань.

Также встречаются слова, которые автор «Бурхони котей» не включил в виде словарных единиц, но их интерпретация выражена в словарных единицах: дебобоф, бандбоф (плетение веревок), наворбоф (ленточный), гилембоф (ковроткач), калинбоф (ковровщик), палосбоф (ковровщик), намадбоф (валяльник войлока), сабадбоф (корзинщик) и др.

2.1.2. Слова, обозначающие текстильные материалы. В этом подразделе поясняются названия основных текстильных материалов, таких как сетка, шелк, волокно, шерсть, нить и их виды. В словаре «Бурхони котей» получили объяснение многие слова, связанные с текстильными материалами, некоторые из них сегодня не используются, но некоторые употребляются в той же древней форме. Например, слово «*нат*» (ворс) в словаре «Бурхони котей» объясняется в том же смысле, что и трактуется в современных словарях. По мнению автора, *нат* – это мягкая шерсть, которую отделяют от козьей шерсти³⁴. Здесь автор словаря подчеркивает, что из шерсти плетут шали, а также изготавливают войлок и капанак (короткую шерстяную одежду без рукавов дервишей и пастухов).

Однако слово *сырец* в том значении, которое интерпретируется в этом словаре, в современном литературном языке не употребляется: «сырец – шёлк-сырец»³⁵ и так далее. В словаре много слов, выражающих название текстильных материалов: нить, ягриста, тон, чилла, фалот, тонна, санижа //шанижа, села, рама, арвис муй (вьющиеся волосы), *бузаим*, пат, тибит, калгар, калак //карак, *пуда*, *тор* //тора, *чулла*, *чамчурга*, *куног*, *тофта* //тохта, *чилиг*, *пилла*, *фалик*, *кажота*, *кува*, *пунба* // панба, *гола*, *кузм*, *фахамда* // *фахмида* и др.

2.1.3. Слова, обозначающие ткацкие инструменты. В этом разделе представлена информация о словах, относящихся к ткацким станкам, которые используются для изготовления ткани из шерстяных волокон (овечьей или козьей шерсти).

В словаре «Бурхони котей» разъясняются каждый ткацкий инструмент и его части. Есть инструменты, которые можно передвигать вручную или ногой. Например, ««**парван** – шелковое колесо, которое вращается на ногах»³⁶; «**почоха** – это швейный инструмент, на которой вешают ноги мастера джолохи (вязальщики)»³⁷. Также слова «парван» и «почоха» означают и названия инструментов, которыми пользуются ногами. Еще один инструмент, которым пользуются ткачи, называется данд (вяжущий). В современном

---

³⁴Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони котей. Ҷ. 1. (таҳияи А. Нурув) /Б. Муҳаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 222.

³⁵Там же. – С. 374.

³⁶Там же. – С. 234.

³⁷Там же. – С. 212.

таджикском языке нет инструмента для плетения с таким названием, но до сих пор существует такой же тип инструмента, который называется гребнем: «Данд - у ткачей представляет собой кусок дерева с зубцами в ширину куска, который они ткнут и через каждый зуб продевают паутину»³⁸. Некоторые термины этой группы широко используются в данном словаре. Среди них: чарк, дук, дукреса, дарора, дук, мошура, дуклон, бодрес // бодрса, сангур // сангук // шибк // шанграк // шангур // шангук // шанлук // шокал // шолак, вилода, бадиса, дукдон, совин // бык // чилоли // коладон, шанш, шафта и т.д.

2.1.4. Слова, обозначающие готовый текстиль, – еще один подраздел второй главы. В этом подразделе находятся слова, относящиеся к разным видам одежды, платью, обуви, а также плетеным корзинам и посуде, которые, в свою очередь, можно разделить на следующие части по своим характеристикам:

2.1.4.1. Платье и его виды. Этот вид одежды популярен и известен под одноименным названием еще с древних времен. Среди народа встречаются различные виды одежды - абра (хлопчатобумажная подкладка), одежда алоха, одежда банарас, одежда бекасаб, одежда зехборик, одежда из хлопка, одежда-дождевик, одежда из атласа, одежда, расшитая золотом, одежда свадебная и тому подобное. Автор словаря также объясняет разные виды халатов, их детали и подчеркивает место их изготовления. Например, слово, которое внесено в этот словарь как тонкая, узкая и рваная одежда, называется агарда: «Агарда - тонкая и узкая одежда»³⁹, а в другом месте оно объясняется как «узкая рваная одежда»⁴⁰. Или объясняет короткое платье словами *дирлик*, *тирлик*, *талак*, *тилик* и т.д.⁴¹.

Таким образом, автор словаря упоминает и объясняет разные виды одежды. Или дорогое платье из шелка (раш); рубашка с открытой передней (пешбоз и пешшох); платье, которое носят преимущественно женщины (лидер); одежда, которую носят под пальто (танзиб); льняное платье (хоз) кожаная куртка (сырая); элегантные платья (динари, римоз); старая вареная рубашка (риго; ригох; ригок); рубашка из шерсти (мошад); мягкий и нежный халат (кулак; доброта; мягкая рука; нарцисс; якун; ялма; барниан; комариное перо). Таким образом, были сгруппированы и проанализированы халат, его виды и части, предмет ношения халата, виды халата, названные по месту их изготовления, крашения, слова, выражающие стирку халата. Вот некоторые примеры:

---

³⁸Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 2. (тахияи А. Нурув) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: “Адиб”, 2004. – 424 с. –С. 39.

³⁹Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 1. (тахияи А. Нурув) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 56.

⁴⁰Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 1. (тахияи А. Нурув) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 56.

⁴¹ Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 2. (тахияи А. Нурув) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. –С. 18.

2.1.4.1.1. Части халата. В этой части автор «Бурхони котей» наряду с названиями виды халатов поясняет и отдельные части халата, в том числе рукав халата в форме астима: «астим – рукав халата⁴²». Также слова устим, хаст, рогох также вошли в словарь в значении рукав. Другие части одежды: *джашиша, бодгон, бодубон, воротник, барвар, парур, вуджанг, итфи доман, фаровез, тирез, шала, гав, варишак, шарах, китун.*

2.1.4.1.2. Виды одежды по цвету. В своем словаре автор называет зеленую рубаху «Бахрома», а рубашку, имеющую желтый цвет или старую и пожелтевшую, «бесполезной»: «бесполезно - говорят рубаха, пожелтевшая от жары костра»⁴³. Другая его форма объясняется словом *пархуда*. Таким же образом собрана группа слов, обозначающих цвет одежды: бакаламун, бахрома, тахтдор, тарю, тарсо, чадири тарсо, кулопушт, кимхо и др.

2.1.4.1.3. Слова, выражающие предмет ношения халата, являются названиями другого подраздела, в котором поясняются слова о ношении видов халатов в зависимости от социальной принадлежности людей. Например, слово **чапон** - это название старой одежды, которую носили мундари: «чапон — старая одежда мундариса⁴⁴». Другой тип одеяния называется **лойини**, его первоначально носили люди-дервиши, то есть бедняки: «лойини - короткое одеяние, которое носят дервиши и бедняки; некоторые называют его шерстяным халатом, независимо от того, носят его дервиши или нет»⁴⁵.

Таким образом, слова, обозначающие этот вид одежды, употребляются в следующих формах: *чухо, хатвона, хатроя, хунбак, хафтон, хафдон, хеш, дала, салатаки, шалиль //шалир, забун, жола //жолак, сахш //человек, самандар, шора, катон, каджоганд //каджоганд // каёгандиш //каёгандиш // казоганд // казоганд, курдский, кеч, кеи, лак // лак //лок, лабода, хилат, войлок, коровьи слезы, демон, девджома, гадр, гулола, гадрак.*

2.1.4.1.4. Виды халатов назывались в зависимости от места производства. В словаре существуют слова, выражающие вид одежды, принадлежащей разным городам и странам, где она производилась и получила свое название от одного и того же города или страны. Например: «Самир – это название места, где ткут очень тонкий кусок тонкой ткани, и самаритянское платье принадлежит этому месту»⁴⁶. Аналогично *курдин, ваши, руми, шуштари* и т.д.

---

⁴²Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 1. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 92.

⁴³Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 1. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 210.

⁴⁴Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 1. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 338.

⁴⁵Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 3. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 54.

⁴⁶Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 2. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 126.

2.1.4.1.5. Слова, обозначающие покраску рубашки. Из словарных единиц словаря «Бурхони котей» ясно, что в прошлом существовали разные виды предметов и растений, которые использовались для окраски одежды.

Слово «рунос» - это название известного растения того же века, из которого получали красную краску и использовали ее для окраски одежды и шелка: «рунос – известное растение, используемое для окраски одежды, шелка и тому подобного»⁴⁷. Таким же образом употребляются следующие слова: *сикохан, баштураг, каана, самар, сима, гарвош, куранд, андам, коджира* и др.

2.1.4.1.6. Слова, обозначающие стирку одежды. Прачка – это тот, кто стирает одежду. Этот вид занятости был очень распространен в прошлом и известен как газур (и известен как газуран).

В словаре «Бурхони котей» используется слово «гозур», но оно не объяснено как лексическая единица. Помимо слова гозур, в том же смысле используется и слово даккак (даккакон).

Для стирки одежды необходимо иметь инструменты и оборудование, которыми могут пользоваться гозуры (домовладельцы). Автор словаря интерпретирует названия таких инструментов и объясняет, как они используются. Вид инструмента или дерева, используемого для раскроивания одежды, записывается следующим образом: «кудан – кусок дерева, которым плотники и столяры шлифуют одежду»⁴⁸. К этому действию относятся следующие слова: *куданга, кудин, кудина, кулутак, фадранг, зиджой, канасту //канашту*.

2.1.4.2. Другой подраздел называется «Поджома и ее виды». Наряду с упомянутым выше словом «джома», автор словаря «Бурхони котей» особым образом интерпретирует и слово «поджама», которое также относят к готовому текстильному материалу. Автор в своем словаре объясняет слово «пижама» следующим образом: «пижама означает шальвар и тунбон»⁴⁹. Слова, относящиеся к видам пижам: *тунбон, заржома, изар, шальвар, фута, лунг* и др. Сегодня слово «пижама» популярно как особая одежда, относящаяся к женщинам.

2.1.4.3. Палос и его виды. В этом подразделе рассматриваются слова, выражающие название палоса и его виды, которые поясняются как готовые материалы ткацкого искусства. В словаре «Бурхони котей» широко используются палосы и его разновидности, поясняется способ их приготовления. Например: слово палос имеет в словаре несколько значений: одно как одежда, которую носят дервиши, а другое как шерстяная ткань, расстеленная по дому: «палос – что есть плотная шерстяная ткань, которую

---

⁴⁷Там же. – С. 81.

⁴⁸Там же. – С. 361.

⁴⁹Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 1. (тахияи А. Нурув) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 212.

носят дервиши; и также расстеляют по дому, то есть джоджим»⁵⁰. Словами, обозначающими виды ковров, являются: *тивоси, джоджим, зелуча, хавет, ковер, шаль, ковер, спинка, самотин и т. д.*

2.1.4.4. Различные типы шитья мешков. Шитья мешков считается одним из других основных направлений ткачества, и слов, связанных с этой профессией, в словаре менее заметен. Слово «мешок» популярно в народе и по сей день, его чаще всего используют земледельцы для сбора урожая, а в словаре оно трактуется так: «мешок – это емкость из шерсти, в которую можно складывать вещи». Таким образом, к плетению относятся эти слова: *джубол, хим, гарора, чашма, нихиндж и т. д.*

2.1.4.5. Слова, обозначающие плетение циновки плетение корзин, и плетение посуды. Одним из других направлений ткачества является плетение циновки плетение корзин, и плетение посуды, которое когда-то это ремесло процветало. Люди использовали циновку вместо ковров и ковриков или под них, которые не пропускала влагу и сохраняла тепло в доме. Поэтому в прошлом и сегодня плетут ежедневные орудия труда из корней и стволов растений и побегов деревьев. Примером тому может служить слово *биянак*, которое упоминается в «Бурхони котей»: «**биянак** – это растение, из которого плетут циновку»⁵¹. С плетением связаны следующие слова: *циновка, луковка // биянак, гира, рах // рух, кух // лух, шакиш, гапак, геши, кавалон, хашан, лодина, гапак, най (флейта), финиковый лист, древесина, циновка, ива.*

Области ткацкого искусства широки, одна из них – плетение или изготовление тарелок и корзин из ивы. Автор «Бурхони котей» интерпретировал слова, связанные с плетением корзин, считающимся видом народного ремесла: «**чаббин** – пластина из ивовой древесины»⁵². Слова, обозначающие плетение корзин: *хашанхана, каванда, занбил // занбир, кобин, коробин, халив, хастара, чадж, фадра, кафас.*

2.1.4.6. Ткань и ее виды – название еще одного подраздела второй главы. В нижеследующем разделе будут проанализированы ткани, сотканые преимущественно из шелка. Например, слово *дебо* или *дебох*: «**дебах** – это короткая форма *дебо*, представляющая собой разновидность дорогой шелковой ткани»⁵³. Аналогичным образом в текстильном промышленном используются разные виды ткани, такие как *дебо, парно, парнун, парнион, рагза, проповедь, сайфур, шор, шарб, шави, чидор, бархат, глина, вола, шаб андар руз* и др.

---

⁵⁰Там же. – С. 244.

⁵¹Там же. – С. 204.

⁵²Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 1. (тахияи А. Нурув) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 337.

⁵³Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 2. (тахияи А. Нурув) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 51.

Вторая часть второй главы называется «Прядильная лексика», в ней анализируются слова прядильного ремесла, которые мы сгруппировали их в следующие части в зависимости от их характеров:

2.2.1. Слова, относящиеся к прядильным материалам. Основным материалом прядильного производства является хлопок, который сначала отделяют от хлопка и подготавливают к прядению, а в результате прядения из него изготавливают различные веревки для *вышивания, золотошвейного шитья, вышивки, вышивки ватных одеял, мелкой вышивки, вышивки лоскутья, вышивка рубахи* и тому подобное.

В свою очередь, материалы прядильной промышленности делятся на сырые канаты и канаты, изготовленные из растений, причем каждая из этих групп имеет разные названия в зависимости от ее направления. Группа необработанных веревок: *нить, портняжка, дашка, бангара, пуса, джафруста, джафроста, ягриста, кисана, пиног, тароз, душчи, фармук, калоба, калофа и калова.*

2.2.2. Прядильный инструмент и его части названы во втором подразделе второго раздела. К основным орудиям прядильного ремесла относятся **дук** и **чалак**, вместе с которыми автор словаря показывает его части, такие как **бодрес, бодреса, сангур, сангук, шибк** и тому подобные. Например, слово **бодрес** – это часть инструмента, который вставляют в прялку и автор объясняет это так: «бодрес – это круглый кусок кожи или дерева, который вставляется в прялку, чтобы сплетенные веревки собирались в одном месте; а некоторые называют свивальником, который женщины вставляют в прялку»⁵⁴.

2.2.3. Слова, обозначающие готовые прядильные материалы. В эту группу входят слова, подготовленные в результате обработки и готовые к употреблению. Например, слова «тесма», «пояс», «поясной платок» - это материалы, которые ткут прядильщики из ниток или веревки, и они трактуются в словаре со следующим значением: «тесма» означает «пояс», а «поясной платок» означает «веревка и канат»⁵⁵.

2.2.4. Словами, выражающими действие или состояние работы, являются слова *прядение и свивание* нити, что означает прядение шерсти и хлопка: «прядение есть свивание нити в хлопчатобумажную нить и плетение шерсти, шелка и тому подобного»⁵⁶.

2.2.5. Слова, обозначающие общее название лиц, занимающихся прядением. Собственно говоря, человека, который занимается прядильным ремеслом, называют *прядильщиком*, однако это слово не зафиксировано в

---

⁵⁴Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 1. (тахияи А. Нурув) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 140.

⁵⁵Там же. – С. 193.

⁵⁶Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 2. (тахияи А. Нурув) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 84.

словаре как отдельная лексическая единица и описывается в виды шоланверевочника, веревочника и мутаба: «Шоланги – мутаб, человек, который плетет веревки для стен палатки и тому подобного, и он тот, кто связывает веревки для палатки и тому подобного и называют его по-арабски «лавваф»⁵⁷.

Третья часть второй главы называется «Швейная лексика». В словаре «Бурхони котеъ» много слов, связанных с портняжным делом, характерных для таджикского языка и сегодня некоторые из них используются и в говорах. Работы автора словаря содержат большой материал, и мы разделили их на группы и подгруппы в зависимости от направленности.

2.3.1. Лексика, связанная с общим названием швейного ремесла. Работы ремесленников с общими названиями, относящимися к области шитья, такие как *бандарз, вотгар, джоволдоз, лохадоз, панбадоз, пинадоз, пустиндоз, бахиядоз, кашададоз, чакиндоз, такалтудоз, калобатундоз, кафшудуз (башиманчик), музадоз (сапожник), муинадоз (скорняк)* и другие поясняются в «Бурхони котеъ»: «**бандарз** – зовут портного»⁵⁸, «**мойина** – зовут скорняка»⁵⁹ и так далее.

2.3.2. Лексика, связанная с швейными материалами. В свою очередь, материалы швейной промышленности состоят из ткани, шелка и кожи.

Слова, относящиеся к материалам из ткани и шелка, в словаре «Бурхони котеъ» поясняются следующим образом: «**паргола** – заплатка и латание, которые нашиты на одежду; а еще есть кусок веревки типа мысколи (сорт ткани)»⁶⁰. Лексика, относящаяся к швейным материалам, в свою очередь, делится еще на подгруппы, такие как: слова, обозначающие сапожное дело, слова, обозначающие кожевенное дело, слова, обозначающие лоскутное шитье.

2.3.3. Слова, связанные с швейными инструментами. В словаре интерпретируются инструменты для шитья, которые использовались во времена автора словаря, а сегодня большинство из них устарело и потеряло свое место. Приведем несколько примеров: *адрамкаи, дирафш (ишло), одрам, чахмох, харак, ангиштвона (напёрсток), игла, нишгирда и др.*

2.3.4. К словам, относящимся к готовым швейным материалам, относятся: «**хуставка** - одежда дервишей и бедняков, с свисающей с нее шерстью и волосами; а еще власяница сделанное из кусочков альвана»⁶¹; «абир» означает *платье* в словаре Зандо Позанд, а по-арабски оно называется

---

⁵⁷Там же. – С. 199.

⁵⁸Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 1. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 193.

⁵⁹Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 3. (тахияи А. Нуров) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2014. – 416 с. – С. 114.

⁶⁰Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котеъ. Ч. 1. (тахияи А. Нуров) / Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 231.

⁶¹Там же. – С. 392.

камис⁶²». Другие слова этой части: *адрам, такалту, бошома, таппа, куло, кулота, дарза, шангала, шанг, шероза, гоз, калича, ниганда, рафида, кумоюк, закада, шоланг, кафчалпош, лачак, сарогуч, зарбофта, сузани*.

Третья глава работы озаглавлена «**Этнолингвистический анализ лексики и терминов кулинарного ремесла в «Бурхони котей»**». В этой главе были проанализированы слова и термины, связанные с кулинарным ремеслом, таких как варка, выпечка, кондитерское, и т.д. Данная глава диссертации состоит из 1 раздела и 14 подразделов.

3.1.1. Название кулинарной отрасли и род деятельности мастеров этой отрасли. Область кулинарии в основном включает в себя выпечку, кондитерство, запекание, приготовление различных блюд, приготовление сладостей и тому подобное. Человека, который занимается приготовлением еды, автор «Бурхони котей» называет холгаром, «**холгар** – это повар и кулинар, и тот, кто приготовит пищи»⁶³, «**чошингир** – разносчик еды, дегустатор, его еще называют официантом»⁶⁴. Аналогичным образом в словаре трактовались следующие слова: *чалос, софрачи, нонпас, хаббаз, матбахи, табох* и др.

3.1.2. Слова, относящиеся к сырью в сфере кулинарии, означают материалы, необходимые для приготовления различных видов пищи или других видов кулинарной обработки. Этот раздел, в свою очередь, делится еще на подразделы:

3.1.2.1. Зерно и его разновидности. В эту часть входят слова, обозначающие название зерна или продуктов, добавляемых в пищу. Например, слово «**булус**» - это название зерна, которое можно использовать для приготовления пищи и добавление в еду»⁶⁵. Также в словаре «Бурхони котей» трактуются слова *кушохал, хулар, джулбон, шитрандж, паргул* и др.

3.1.2.2. Мука и место использования теста. Помимо пшеницы, еще одним материалом для приготовления пищи является пшеничная мука. Из муки готовят разные блюда, и в «Бурхони котей» мука как кулинарный материал трактуется по-разному. Например: «низкой - называют любую муку, вообще, и муку, имеющую обжаренную пшеницу, ячмень и горох»⁶⁶. Аналогично трактовались слова *лука, кубида, мохича, вобардан* и др.

3.1.2.3. Салаты. В этот подраздел включены те продукты, которые используются для придания вкуса и питательности пище. Например: «**Буйафзор** – острые специи, которыми посыпают пищу, например *перец*,

---

⁶²Там же. – С. 70.

⁶³Там же. – С. 408.

⁶⁴Там же. – С. 335.

⁶⁵Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 1. (тахияи А. Нурув) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 189.

⁶⁶Там же. – С. 239.

корица и тому подобное»⁶⁷. Также в названии блюда используются слова «бозор» и «корица».

3.1.2.4. Панировочные сухари. Не так часто встречаются слова, относящиеся к этому подразделу: «тарит - перемалывание хлеба посреди жира, молока, сока и бульона и тому подобного»⁶⁸.

3.1.2.5. Травы, добавляемые в пищу. В этом подразделе упоминаются названия трав, добавляемых в пищу: «рихбин - что-то черное и очень кислое, что можно приготовить из муки высшего сорта и овечьего молока»⁶⁹. Также слова *тутум, тур, татари, зиришк, зародж, варгаст, сипонох, тархан, тара, сиреш*.

3.1.2.6. Курдюк и кишечник. Слова «джаз», «джизиг», «джаздара» и «джазда» считаются кулинарными, словами, относящимися к этой подкатегории, и они были даны и изучены со словаря «Бурхони котей». Например, слово «джаз» - это жареная дунба, которую выливают на поверхность муки»⁷⁰.

3.1.3. Слова, связанный с кулинарными инструментами. В этом подразделе анализируются инструменты, используемые для приготовления пищи и интерпретированные на основе культурных материалов. Каждый инструмент для приготовления пищи имеет свое особое название и выполняет процесс приготовления пищи. Как *табанга, табурок и табук, тоба, това чоба, чоджа, нафрудж, невара, вардана, потила диг, газганд, казган, колуша, харкора поитиль, тифог, такок, тагоб, джурадан, парвезан, сырзана, широна, карсан, чошкдон, ванд, кандури* и т. д.

3.1.4. Готовые кулинарные материалы. В этот раздел включены слова, которые уже были подготовлены и названы разными словами. Готовые кулинарные материалы мы разделили на группы в зависимости от их направления. Такой как: **3.1.4.1. Название еды в зависимости от времени и места ее употребления (обед, закуски и т.д.); 3.1.4.2. Молочные продукты (тарф, катах и т.п.); 3.1.4.3. Виды халвы и сладостей (обдандон, ангабина, мушкинак, бархол, паниз) и др.; 3.1.4.4. Виды хлеба (арзанин, сангола, ягора, кашкина, чапоти/чапоти).**

В заключении диссертации отмечается, что таджикский язык лексически полноценен, а его лексический состав стал очень богатым за счет собственных и заимствованных слов. Однако язык всегда находится в состоянии развития и становления, и вне всякого сомнения, различные стороны языка подвергаются эволюции. В частности, в лексический состав языка входят новые слова,

---

⁶⁷Там же. – С. 200.

⁶⁸Там же. – С. 282.

⁶⁹Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 2. (тахияи А. Нуров) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 2004. – 424 с. – С. 84.

⁷⁰Мухаммадхусайн, Бурхон. Бурхони котей. Ч. 1. (тахияи А. Нуров) /Б. Мухаммадхусайн.– Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. – С. 316.

некоторые из них ограничивают употребление другого слова или термина и становятся его заменой. Некоторые слова относятся к малоупотребительному или вообще архаичному слою языка, поскольку подобные события происходят в языке постоянно. Однако словари - единственные произведения, полностью охватывающие устаревшие, вышедшие из употребления, малоиспользуемые, оригинальные, заимствованные, общеупотребительные или новые слова. Словарь «Бурхони котеъ» - одно из таких произведений, содержащее бесчисленное множество слов и терминов. В частности, особое место в этом словаре занимают слова, относящиеся к народным промыслам.

Анализ лексики народных промыслов словаря «Бурхони котеъ» с этнолингвистической точки зрения, проведенный в данной работе, показал:

1. Словари отражают различные события повседневности, культурные традиции, разные говоры и диалекты, духовную жизнь людей, сохраняют культурно-исторические особенности жизни человечества [2-М, 4-М, 5-М].

2. Словари представляют собой интерпретационные базы данных слов, в которых эти слова и термины сохранились с древних времен и были перенесены в современность, и используются как проверенные исследования в лингвистической науке [2-М, 4-М, 5-М, 9-М, 10-М].

3. Классические таджикско-персидские словари играют важную роль в истории таджикского языкознания. Они отражают мир мысли и окружающий мир предков, сохранившийся на протяжении тысячелетий. Их можно назвать большим этнолингвистическим достижением относительно языка и культуры таджикского народа, поскольку посредством этих лексиконов можно познакомиться с миром народа того периода, их бытом, употреблением названий предметов. и инструменты, обычаи и традиции, церемонии, а также их мысли и мнений [2-М, 4-М, 5-М, 9-М, 10-М].

4. Словарь «Бурхони котеъ» наряду с другими словарями рассматривается как источник этнолингвистических исследований. Это большое достижение того же периода, оно занимает видное место, охватывая более 20000 словарных единиц, и считается основным источником этнолингвистических исследований [2-М, 4-М, 5-М, 9-М, 10-М].

5. Лексические единицы, относящиеся к лексике народного промысла в словаре «Бурхони котеъ», свидетельствуют о том, что ткачество, прядение, шитье и кулинария были в прошлом очень популярны и имели свои особые термины. Автор словаря «Бурхони котеъ» в толковании слов, относящихся к этим областям народного промысла, интерпретировал также некоторые национальные особенности, обычаи и традиции народа, которые приобрели особое этнолингвистическое значение [1-М, 2-М, 3-М].

6. Слова лексики прядения, ткачества и шитья может быть важным критерием определения положения того или иного предмета в жизни человека. Следует отметить, что чем больше статус и сущность этих слов, тем больше от них зависят группы слов и словосочетаний [1-М, 2-М, 3-М, 5-М].

7. Особенности и положение слов, относящихся к областям ткачества, прядения, шитья и кулинарии в словаре «Бурхони котеъ», составляющих предмет исследования, были тщательно и вдумчиво рассмотрены автором, были разъяснены и интерпретированы слова и термины того или иного словарного слова [1-М, 3-М, 4-М].

8. В целом, 253 словарных единицы для областей ткачества, прядения 81, шитья 134, кулинарии и продовольствия 247 (слова или термины) интерпретированы на основе словаря «Бурхони котеъ», включающего в общей сложности 715 таджикских слов или терминов и заимствованных из арабского, турецкого, индийского языков и др. [1-М, 2-М, 3-М, 5-М].

9. Помимо порядка и способа выражения в словаре «Бурхони котеъ» путем сохранения его лексикографической структуры как общего принципа объяснения значения слов и терминов, детального толкования, толкования посредством синонимов, антонимов, омонимов и др., посредством сравнения интерпретировать значение слов и терминов сходных, эквивалентных и однозначных значений. Почти все слова и термины, обсуждаемые в словаре, подтверждены и доказаны разным содержанием [9-М, 10-М].

10. В словаре «Бурхони котеъ» много слов народного промысла и они имеют свои особенности. Большинство слов, относящихся к ремеслам, особенно ткачеству, которые трактуются в словаре, составляют словарный состав таджикского языка и до сих пор используются в различных регионах Таджикистана, что свидетельствует о древнем искусстве ткачества таджикского народа [9-М, 10-М].

11. Некоторые оригинальные таджикские слова и заимствованными словами, сохранившиеся в словаре «Бурхони котеъ», сегодня не используются. Например, а) *слова, выражающие название профессии: ткачиха, джолох, джолоҳа, джолах, чашма, джашира, тортан, дебоджи* и т.д.; б) *слова, обозначающие названия текстильных материалов: кумола, лос, лох, джагришта, тон, чила, фалот, тона* и др. в) *слова, обозначающие орудия плетения: парван, почоха, чубакш, чубакин, мушта, фахлама, хомахана, зомадан, гребешок, кафтари* и др. [5-М, 9-М, 10-М].

12. Словарь «Бурхони котеъ» представляет собой лексикографический труд, охватывающий большой словарный материал и служащий, с одной стороны, полным толковым словарем, а с другой - неоценимым этнолингвистическим трудом. Хотя словарь составлен не на основе основных законов и методов этнолингвистических словарей, он оценивается как ценный этнолингвистический труд благодаря включению словарного материала [1-М, 2-М, 3-М, 4-М].

13. Исследование слов народных промыслов словаря «Бурхони котеъ», таких как ткачество, прядение, шитье и кулинария, показало, что их лексические позиции и функции присутствуют в лексике современного

таджикского языка, а значения и выражения этих слов поясняются словарем, иногда даже с использованием толкования других словарей [1-М, 2-М, 3-М].

14. Введение слов из другого языка не только подвергаются изменением в лексическом составе языка, но и преобразуются в мышлении носителей языка в связи с тем или иным материальным и духовным наследием, что влияет и на культурные изменения. В «Бурхони котеъ» широко используются слова, заимствованные из других языков, включая лексические единицы, связанные с ремеслами [1-М, 2-М, 9-М, 10-М].

15. Заимствованные слова считаются общей лексической связью между языками. Также в лексиконе «Бурхони котеъ» можно наблюдать множество слов из арабского, греческого, турецкого, индийского, сирийского языков, преимущественно в лексике области народных промыслов. Положение употребления слов этой группы различно, некоторые из них не имеют никакого отношения друг к другу по смыслу, а некоторые различаются по своему многозначностью [5-М, 9-М, 10-М].

16. Некоторые слова народного промысла составляют этнографизмы, значения и выражения которых формируются в процессе исторического формирования языка и народных культур, и каждый из них имеет отдельную историю как материальное наследие [1-М, 2-М, 4-М, 5-М, 10-М].

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

На основании проведенных исследований даются следующие научные рекомендации:

1. Данная диссертация может способствовать дальнейшим исследованиям таджикской этнолингвистики, составление словарей и таджикской диалектологии.

2. Результаты исследования могут быть использованы для решения некоторых практических и теоретических вопросов указанных направлений и служить основой и дополнением для дальнейших научно-теоретических исследований таджикской этнолингвистики, составление словарей и таджикской диалектологии.

3. Результаты исследования могут быть использованы при разработке учебных программ и пособий, по этнолингвистике, лексикологии и диалектологии.

4. Результаты исследования могут быть использованы в процессе преподавания курса по этнолингвистике, лексикологии, лексикографии и диалектологии, а также для проведения семинаров и спецкурсов по этнолингвистике и лексикографии.

5. Также результаты исследования могут быть использованы для подготовки материалов и инструкций по изучению таджикского языка, особенно таджикской лексикологии и лексикографии в высших учебных заведениях при проведении специальных курсов, семинаров и лекций.

6. Результаты исследования также могут быть использованы при составлении учебных программ и учебников по предметам этнолингвистики, лексикографии и диалектологии.

Научные публикации по теме диссертации

1) Научные публикации в ведущих теме диссертации рецензируемых изданиях, рекомендованных ВАК при Президента Республики Таджикистан:

- [1-М]. **Буриева Ш. Б. Отражение текстильной терминологии в “Бурхони котеъ”** / Б. Ш. Буриева // Известия Академии, филологических серия. – Душанбе: Дониш, 2019.– № 2 (256). – С. 226-229 (на тадж.яз.).
- [2-М]. **Буриева Ш. Б. Интерпретации швейной терминологии в словаре «Бурхони котеъ»** / Б. Ш. Буриева // Славестность, научный журнал Института языка и литературы имени Рудакии НАНТ. – Душанбе, 2019, №3. - С. 83-94 (на тадж.яз.).
- [3-М]. **Буриева Ш. Б. Кулинарная лексика в словаре «Бурхони котеъ»** / Б. Ш. Буриева // Известия Академии, филологических серия. – Душанбе: Дониш, 2019.– № 3 (256). – С. 181-186 (на тадж.яз.).
- [4-М]. **Буриева Ш. Б. Семантико-стилистические оттенки терминологии ремесленного производства на основе “Бурхони котеъ”** / Б. Ш. Буриева // Вестник Института языков, научный журнал ГИЯТ имени Сотима Улугзаде. – Душанбе, 2020, №4 (40) - С. 76-83 (на тадж.яз.).
- [5-М]. **Матробиён С. Қ., Буриева Ш. Б. Этнолингвистические особенности словарно-лексических материалы ткачества, прядения и шитья в словаре “Бурхони котеъ”** / С. Қ. Матробиён// Б. Ш. Буриева // Известия Академии, филологических серия. – Душанбе, 2024.– №3 (256). – С. 181-186 (на тадж.яз.).

2) Научные статьи автора в сборниках и других изданиях:

- [6-М]. **Буриева Ш. Б. Государственная политика о языке во времена Независимости Республика Таджикистана** / Б. Ш. Буриева // Лингвистика. Журнал “Проблемы гуманитарный науки”. – Хоруг, 2020. – №3. – С. 73-82.
- [7-М]. **Буриева Ш. Б. Государственным языком Республика Таджикистана столп цивилизации нации** / Б. Ш. Буриева // сборник статьи научно-теоритической республиканской конференции “Точнома” – политико-культурная стабильность и национальное единство. – Душанбе, Национальная библиотека Таджикистана, 2021. – С. 252-259.
- [8-М]. **Буриева Ш. Б. Ведущий по языку и культуре таджикского народа** / Б.Ш. Буриева // сборник статьи республиканской конференции “Лидер нации и развитие государственного языка”. – Душанбе, ЧДММ “Истиклол – 2019”, 2022. – 362 с.
- [9-М]. **Матробиён С. Қ., Буриева Ш. Б. Лексических материалы в основе словаре “Бурхони котеъ” и его развития в современной время** / С. Қ. Матробиён, Ш. Б. Буриева // Сборник статьи научно-международный

конференции – “Имея язык имеешь мир”. – Худжанд, 2023. – С. 288-298 (тадж.яз.).

[10-М]. **Буриева Ш. Б.** Основа формирования лексических материалов в словаре “Бурхони қотей” / Б. Ш. Буриева // сборник статьи международной конференции на тему «Роль Лидера нации и изучении иностранных языков и её влияние на развитие международных отношений». – Душанбе: ЧДММ «Аршам», 2024. – 53-62 с.

АННОТАЦИЯ

диссертация номзоди Буриева Шахноза Бекмуратовна дар мавзуи «Таҳлили этнолингвистикии лексикаи ҳунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи фарҳангомаи «Бурхони қотей»)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илми филология аз рӯи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ)

Калидвожаҳо: *вожагон, лексика, этнолингвистика, этнографизмҳо, ҳунарҳои мардумӣ, лексикаи бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ, пазандагӣ, “Бурхони қотей”, фарҳангома, забони тоҷикӣ, арабӣ, туркӣ, ҳиндӣ ва ғайра.*

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳлил ва баррасии вижагиҳои этнолингвистикии лексикаи ҳунарҳои мардумӣ ва хусусиятҳои маъноию манобеи ташаккули вожаҳо дар заминаи фарҳангомаи «Бурхони қотей» дар муқоиса бо маводи луғавии фарҳангомаҳои муосири забони тоҷикӣ анҷом дода мешавад.

Баррасии этнолингвистикии лексикаи ҳунарҳои мардумӣ дар забони тоҷикӣ дар асоси маводи фарҳангомаи «Бурхони қотей» дорои вижагиҳои хоси худ буда, ҳамчун мавзуи мубрам дар забоншиносии тоҷик бори аввал ба сурати рисолаи илмӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар диссертатсия оид ба вижагиҳои этнолингвистикии моддаҳои луғавии «Бурхони қотей» марбут ба лексикаи соҳаҳои бофандагӣ, ресандагӣ, дӯзандагӣ ва пазандагӣ иттилоъ дода шуда, моҳияти этнографизмҳо (лексикаи этнографӣ) ҳамчун моддаҳои луғавии фарҳангомаи мазкур мавриди таҳқиқ қарор гирифта, таснифоти маъноии онҳо нишон дода мешавад.

Натиҷаҳои бадастоварда барои муҳаққиқон ва забоншиносон ҳамчун як воситаи муҳим кумак хоҳад расонд, зеро дар ин кор роҳҳои ташаккул ва таҳаввули вожагони ҳунарҳои мардумӣ таҳқиқ гардида, таҳлили этнолингвистӣ шудаанд. Маҳз, далелҳои ёфтшуда роҳҳои тайкардаи забони тоҷикиро дар марҳилаҳои гуногуни инкишоф инъикос намуда, роҳҳои пешгирии хавфи ба фарҳанги миллӣ бегона мондани вожаҳои аслии соҳаҳои ҳунармандиро дар шароити ҷаҳонишавӣ нишон медиҳад. Дастовардҳои

диссертатсияро метавон дар донишгоҳу донишкадаҳо мавриди дарсҳои амалии вожашиносӣ, луғатнигорӣ (лексикография), шевашиносӣ ва баррасии масъалаҳои этнолингвистӣ ҳамчун воситаи ёрирасони таълим истифода намуд. Ҳамчунин, диссертатсия дар навиштани асарҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ ва фарҳангномаҳо маводи фаровон дода метавонад.

АННОТАЦИЯ

**на тему «Этнолингвистические исследование лексики народных ремесел в таджикском языке (на основе материала словаря «Бурхони котеъ»)»
представленный на соискание ученой степени кандидата филологических наук
по специальности 10.02.00 – Лингвистика (10.02.01 – Таджикский язык)**

Ключевые слова: слова, лексика, этнолингвистика, этнографизмы, народные промыслы, лексика ткачества, прядения, шитья, кулинарии, «Бурхони котеъ», словарь, таджикский язык, арабский, турецкий, хинди и др.

В диссертационном исследовании проводится анализ и рассмотрение этнолингвистических особенностей лексики народного промысла, а также особенностей значения и источников образования слов в контексте словаря «Бурхони котеъ» в сравнении с лексикой современных словарей таджикского языка.

Этнолингвистический анализ и обзор лексики народных промыслов таджикского языка на материале словаря «Бурхони котеъ» имеет свои особенности и как важная тема в таджикском языкознании в форме научной диссертации исследуется впервые. В диссертации информируются этнолингвистические особенности лексических единиц «Бурхони котеъ», относящихся к лексике сфер ткачества, прядения, шитья и кулинарии, сущность этнографизмов (этнографической лексики) как лексических единиц данного словаря, приведена их смысловая классификация.

Полученные результаты послужат важным материалом для исследователей и лингвистов, поскольку в данной работе изучены пути формирования, развития и эволюция лексики народных промыслов, проведен этнолингвистический анализ. Фактически найденные свидетельства отражают пути, пройденные таджикским языком на разных этапах развития, и показывают пути предотвращения риска превращения исконных слов ремесел в чужеродные национальной культуре в условиях глобализации.

Результаты диссертации могут быть использованы в университетах и институтах на практических занятиях по лексикологии, лексикографии, диалектологии и этнолингвистическим вопросам в качестве вспомогательного учебного пособия. Также диссертация может дать большой материал при написании научно-исследовательских работ, учебных пособий и словарей.

ANNOTATION

candidate's dissertation of Burieva Shahnoza Bekmuratovna on the topic «Ethnolinguistic analysis of the lexicon of folk crafts in the Tajik language (based on the material of the cultural book «Burhoni kote'» (Irrefutable proof))» for achieving the scientific degree of candidate of science in philology on 10.02.00 – Linguistics (10.02.01 – Tajik language)

Key words: words, vocabulary, ethnolinguistics, ethnographisms, folk crafts, vocabulary of weaving, spinning, sewing, cooking, «Burhoni kote'» («Irrefutable proof»), cultural book, Tajik language, Arabic, Turkish, Hindi, etc.

In the dissertation research, the analysis and review of the ethnolinguistic features of the vocabulary of folk arts and the features of meaning and sources of the formation of words in the context of the cultural book «Burhoni kote'» («Irrefutable proof») in comparison with the vocabulary of modern cultural books of the Tajik language is carried out.

Ethnolinguistic review of the lexicon of folk crafts in the Tajik language based on the material of the cultural book «Burhoni kote'» («Irrefutable proof») has its own characteristics, and as an important topic in Tajik linguistics, it was investigated for the first time in the form of a scientific thesis. In the dissertation, the ethnolinguistic features of the lexical items of «Burhoni kote'» («Irrefutable proof») related to the lexicon of the fields of weaving, spinning, sewing and cooking are informed, the essence of ethnographicisms (ethnographic lexicon) as lexical items of this cultural document is investigated, and their meaning classification is shown.

The achieved results will serve as an important tool for researchers and linguists, because in this work, the ways of formation and evolution of the vocabulary of folk crafts have been studied and ethnolinguistic analysis has been made. In fact, the found evidence reflects the paths taken by the Tajik language in different stages of development, and shows ways to prevent the risk of the original words of crafts becoming alien to the national culture in the context of globalization. The results of the dissertation can be used in universities and institutes for the practical lessons of lexicography, lexicography, stylistics and ethnolinguistic issues as an auxiliary teaching tool. Also, the dissertation can provide a lot of material in writing scientific-research works, instructional materials and cultural documents.